

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
NSV LIIDU AJALOO KATEEDER

E. S e p p

VÕITLUS NOUKOGUDE VÕIMU TAASKEHTESTAMISE JA
ÜLESEHITAMISE EEST ANIJA VALLAS 1940 - 1941.a.

D i p l o m i t ö ö

Juhendaja: ajaloodekter K. S i i l i v a s k

TRÜ NSV Lühuajal. kat.
Ino. nr. 2166

T a r t u 1969

S i s s e j u h a t u s .

Kui kõne^{ks}da ükskõik millise Eestimaa valla talupoegade olukorrast aastail 1918 - 1920- ja järgnevail aastail kuni kodanluse diktatuuri lõppaastani, ei saa käsitamata jätta maaküsimust. Kõik muud küsimused maal tulenesid ja olenesid sellest.

Nii oli see ka Põhja-Eestis Anija vallas. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon likvideeris mõisnike omandisiguse maale. See taastati Saksa okupatsioonivõimude poolt ja aktsepteeriti esialgu ka Eesti kodanliku ^{Valitsuse} Ajutise poolt, kuid interventsiooni ja kodusõja perioodil kujunes olukord, mis ei võimaldanud enam vanade agraarsuhete säilitamist,

Kodanliku asutava kogu poolt vastuvõetud 1919.a. 19.oktoobri maaseadus ja selle läbiviimiseks vastuvõetud arvukad määrused ^{töötasid} kõiki maatuid maaga varustada. Et see oli suurel määral demagoogia töötava talurahva petmiseks, seda tõendab kujukalt maaseaduse teostamine Anija vallas. Maad said esmajoones Nõukogude- vastasest sõjast osavõtnud sõjaväelased, kulakute perekonnad ja kõrgemad riigiametnikud. Tekkisid uued mõisnikud, keda olid sunnitud teenima maataamehed ja kehvikud.

Kodanliku diktatuuri lõppaastaiks oli kujunenud välja vallas rida kulaklikke suurmaapidamisi, mis ei erinenud oluliselt endistest mõisatest. Suure osa valla elanikkonast moodustasid maataamehed ja kehviktalupojad.

Vallas olid vaid mõned üksikud põllumajandussaadusi ümbertöötlevad ettevõtted, kus töötas kaks - kolm töolist.

Olukord vallas ja selle elanikkonna klassiline koosseis muutus kui Anija valda Kehra jaama lähedusse ehitati 1937 - 1938.aastal Kehra sulfaattselluloosi tehas.

Käesolevas töös on püütud näidata milline oli Anija vallas töötava talurahva olukord kodanluse võimutsemise aastail, kuidas ehitati Kehra sulfaattselluloosi tehas, kuidas kulges seal tööliste klassivõitlus aastail 1938-1940.

Samuti on püütud näidata, kuidas pärast 1940.aasta ajaloolist juuni pööret alustasid Kehra tehase töölised nõukoguliku ülesehitamist kommunistliku partei juhtimisel, kuidas kõvenes ja tugevnes tööliklassi ja töötava talurahva liit, samuti millised olid esimase nõukogude aasta töötulemused.

Seda küsimust on käsitanud mõningal määral O.Peltser oma diplomitöös "Kehra tehase ajaloo ja tänapäevast" 1964.a. Tallinn. Ta on oma töös käsitanud Kehra tehase ajalugu selle asutamisest kuni 1963.aastani. Tehase asutamise ja tööliikumise küsimuses on tal mõned seisukohad, millega ei saa nõustuda, nagu tehase asupaiga valik majanduslikust seisukohast lähtudes ja arvamus, et tööliikumisel tehases oli treid - unionistlik suund. Neid küsimusi olen püüdnud antud töös valgustada.

Käesolev töö on jagatud viieks peatükiks.

Esimeses peatükis näidatakse millised agrarsuhted valitsesid vallas kodanluse diktatuuri algaastail ja milliseks nad kujunesid Pätsu faasistliku diktatuuri lõppaastail.

Teises peatükis on käsitatud Kehra tehase ehitamist ja sellega seoses olevaid mahhinatsioone.

Kolmas peatükk käsitleb tööliste olukorda tehases ja tööliste klassivõitlust enda eluliste huvide eest.

Neljas ja viies peatükk on pühendatud nõukogude võimu taaskoostamisele Anija vallas ja sotsialistliku üleshitustöö näitamisele Kehra tehases ja Anija vallas 1940. aasta teisel - ja 1941. aasta esimesel poolel. Need peatükid näitavad hoogsat sotsialistlikku võitlust tehases, maareformi läbiviimist vallas ja nõukoguliku elu edusamme teistel elualadel.

Käesoleva töö kirjutamisel on kasutatud toleaeagset ajakirjandust - ajalehti "Päevaleht", "Uus Eesti", "Tööliskoja Teataja", "Harjulane", "Kommunist" ja "Rahva Hääli". Ajakirju "Agronoomia", "Eesti Statistika", "Kaubandus-Tööstuskoja Teataja", "Konjunktuur" ja "Eesti Mets". Arhiivmaterjalidest on leidnud kasutamist Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiivis, ORKA's, Tallinna Linna Arhiivis leiduvad materjalid, mis on seotud Anija valla ja Kehra sulfaattselluloosi tehase tegevusega eelpool mainitud aastail.

Arhiivmaterjalid on lünklikud, kuna on laialipaisatud mitmesse arhiivi. Anija valla arhiiv hävis sõja tõttu. Kehra tehase partei- ja ametiühinguorganisatsiooni arhiivi pole leitud. Kõike seda arvestades on tulnud kasutada üleestilisi ja maakondlikke andmeid antud ajastu iseloomustamiseks.

Teatud määral kergendas töö tegegnist asjaolu, et autor ise töötas töölisena ja ametiühingu aktivistina Kehra tehases 1938. aasta oktoobrikuust kuni 1941. aasta juunikuu

I. peatükk. Agrarsuhted ja töötavate talupoegade olukord Anija vallas kodanluse diktatuuri aastail.

1932.aastal väljaantud "Eesti Entsüklopeediast" võime lugeda, et Anija vald asub Kirde- Harjumaal, Harju-Jaani kihelkonnas. Pindala haarab 125,3 ruutkilomeetrit. 1922.aasta andmeil elas vallas 1950 inimest. Vallas oli 265 talundit, nende kasutuses oli 7183 hektarit maad, sellest põllumaad 1709 hektarit või 23,8%¹

1937.aastal trükitud, "Eesti Rahvaleksikonist" loeme, et 1934. aasta andmete järgi oli vallas 1807 elanikku.²

Sellest näeme, et 12-me jooksul oli valla elanike arv vähenenud 143 inimese või 7,3% võrra.

Kodanliku valitsuse poolt 1936.aastal läbiviidud väiksemate valdade ühendamise tõttu kuulusid Anija valla alla endiste Anija, Kehra, Alavere ja Pikva mõisade järgi arvestatud maa- ja talukohad. 1941. aasta kevadel elas Anija vallas juba 3450 inimest.³ Talusid oli 474, neist 94 uusmaasaaja kohta. Elanike arv suurenes Kehra tehase ehitamise tõttu võrreldes 1937. aasta algusega 1634 inimese või 90,9% võrra.

Seoses Anija nimega meenub assotsiatiivselt Anija ja Kurisoo 51 talupoja metsik pekmine Tallinna turuplatsil 1858.aastal ja E. Wilde teos "Kui Anija mehed Tallinnas käisid."

See eesmärk, mille eest võitlesid Anija talupojad 1858.a. ja 1905.aasta revolutsiooni päevil saavutati aja-

1 Eesti Entsüklopeedia, 1. kd., 1932, lk. 123.

2 Eesti Rahvaleksikon, 1937, lk. 91.

3 HRRR, f. 1, n. 2. s.-ü. 1, 1.82

loolistel Oktoobripäevadel. Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni võidu tulemusel kukutati ka Eestimaal mõisnike ja kapitalistide võim. Kapitalistidelt võeti vabrikud ja tehased, mõisnikelt võeti maa ja kuulutati see ühiskondlikuks, üldrahvalikuks omandiks.

Nõukogude võimu esimesel perioodil, mis kestis 1917. aasta novembrist kuni 24. veebruarini 1918.aastal, viidi Eestis läbi rida abinõusid agraarsuhete revolutsiooniliseks ümberkujundamiseks. Võõrandati kõik mõisad ja anti need üle vallanõukogudele. Mõisnikelt konfiskeeriti ja kuulutati üldrahvalikuks omandiks Eestis rohkem kui 2400000 hektarit maad.

Ent Nõukogude valitsus ei jõudnud kõiki oma agraarseadusi ja korraldusi ellu rakendada, kuna Saksa imperialistide väed okupeerisid 5.märtsiks 1918 kogu Eesti territooriumi ja kehtestasid siin julma okupatsioonirežiimi.

Okupandid tühistasid nõukogude agraarseadused ja taastasid mõisnike suurmaavalduse ja seisuslikud parunite privileegid.

Pärast saksa okupantide lahkumist võimu hearanud kodanlus oli sunnitud tegema mõningaid järalandmisi reformide näol. Selline oli ka kodanlik maareform, mille kaudu suurem osa balti parunite maast läks kodusõja "kangelastele" hallparunitele ja osalt jäi "eriotstarbe kohtade" näol endiste parunite kasutada. Et pärast kodusõja lõppu ja välismaiste abistajate lahkumist kindlustada oma kõikuvat võimu - selleks tugevdas kodanlus maaraformiga külakodanlust - kulaklust. Tõelised, tegelikud maaharijad mõisa- ja

taluteenijad - jäeti lihtsalt ilma maata või siis pidid nad virelama popsikohtadel. Niisugused väikekohapidajad olid sunnitud ülalpidamist hankima tööga uusmõisnike või kulakupõldudel.

Selline oli olukord ka Anija vallas - kisendav maapuudus ja arvukalt maasoovivaid maatamehi ja sulaseid. Anija vallavalitsuse kirjas 2. aprillist 1919. aastal saadetud Harju Maakonna valitsusele teatatakse, et seal on 16 maasoovijat. Anija vald piirdus siis veel Anija mõisümbruskonnaga. Nendel maasoovijail polnud kellegil seni ei maad, külviseemet ega põllumajanduslikku inventaari. Tööjõulisi inimesi oli aga nendes peredes kokku 40 inimest. ¹

Hilisema liidetud Anija valla osa, tolleaegse Alavere vallavalitsuse kirjast 7. aprillist 1919. a. loeme, et Alavere vallas oli 43 maasoovijat. Nendest 43-st oli 37 täiesti ilma maata. Nende perekondades oli kokku 110 tööjõulist inimest. Peale selle soovis veel maad üks talunik, kes omas juba ennegi 33 dessatiini maad, põllumajanduslikku inventari ja vajalikku külviseemet. Ilmselt hallparun soovis talu suurendada. Ülejäänud maaomanikud, kes veel maad juurde soovisid omasid maad järgmiselt: üks - 17,5 dessatiini, üks - 13,3 dessatiini, üks 7 ja üks 4,5 dessatiini maad. ² Ilmselt olid need kehvikud.

Need vallavalitsuste kirjad maakonna valitsusele olid vaid vormitüüteks. Hallparunistest "vallaisad" ei mõtelnudki maatameestele maad anda, vaid otsustasid parunite mõisad endi

¹ TLA, f. 884, n. 8, s. - ü. 13, l. 6.

² Samas, l. 4.

ja oma kambameeste huvides ära jagada.

Anija vallavalitsuse kirjas Harju maavalitsusele tehakse rida ettepanekuid Lilli karjamõisa jagamiseks. Nii tehti ettepanek anda Anija vallavalitsusele Lilli karjamõisa härrastemaja ja lisaks 10 dessatiini maad ühes tavalise arvu heina ja karjamaaga. Sammast mõisast soovitati anda Anija Põllumeeste Seltsile (mille koosseis koosnes enamikus kulakuist) 40 dessatiini maad ning Anija Kaubatarvitajate Ühisusele - 2 dessatiini põldu, lisaks heina- ja karjamaad ning mõisateenijate maja. Ka seda kaubatarvitajate ühisust juhtisid kulakud. "Vallaisade" ettepanekutega põhiliselt nõustutigi maavalitsuses. ¹

Parem polnud olukord ka Alavere vallas. 14. aprillil 1923.a. otsustes Alavere vallanõukogu seada üles Alavere mõisa peale maasaajateks 8 inimest, enamikus aktiivsed kodu- sõjast valgete poolel osavõtjad. Kehvikud ja maatamehed jäeti nimekirjast välja. Nii märgitakse vallavalitsuse protokollis, et Oskar Sau on 2 aastat pidanud ajutise rendilepingu alusel kohta, tal on rent maksmata, viljavõlg tasumata. Seepärast ei tule talle maad anda. ²

Vastavalt kodanluse huvidele lahendas põllutöömisteerium maaküsimust ka Anija vallas. Põllutöömisteeriumis maakerralduse valitsus teatas 24. jaanuaril 1923.a. Anija vallavalitsusele, et põllutöömistri abi otsusega 23. jaanuarist 1923.a. on kohonelleitnant Arved Engmann Pikva mõisast maasaajaks määratud. ³

¹ TLA, f. 884, n. 8, s. - ü. 9, l. 5, 43, 131.

² Samas, s. -ü. 72, l. 1.

³ TLA, f 884, n.8, s. -ü. 72, l. 446.

Põllutööministri korraldusega nr. 11267 23.dets.

1923.a. määrati kodusõjast osavõtnud Peeter Kollist maa-
saajaks Pikva mõisast. ¹

23.jaanuari 1923. aasta korraldusega nr.I-B3-n.713
määrati maasaajaks Pikva mõisast Oskar Angelus, Põllutöö-
ministeeriumi osakonnajuhataja, hilisem vaps, hitlerlike
okupantide aktiivne käsilane- rahvareetur. ²

Maad said Pikva mõisast veel kodusõjast valgete
poolel osavõtnud Otto Käbi, Hans Ellé ja Joh. Urva. ³

Ei unustatud ära ka Harry Turmani, üht hilisema
"Balti Vendlusi", eesti hitlerlaste salaorganisatsiooni
üht juhti, kes esitas oma rindeloleku kohta tõendi. ⁴

Pärast kodanlikku maareformi läbiviimist oli maa-
kasutuses 1939. aastaks Anija vallas olukord järgmine: ⁵

Jrk. nr.	talundi suurus	arv	% talude üldarvust
1	üle 50 ha	45	9,2
2	30 - 50 ha	70	14,3
3	20 - 30 ha	110	23,3
4	10 - 20 ha	102	23,1
5	kuni 10 ha	144	30,1

Sellest näeme, et talusid üle 20 ha, tähendab kulaklikke
majapidamisi, oli vallas 325 talu või 46,8% talude üld-

1 TLK, f. 684, n. 8, s. 472, l. 451.

2 Samas, l. 448.

3 Samas, l. 457, 460

4 Samas, l. 459

5 HRRA, f. 66, n. 1, 6. -ü.l, 1.7 kuni 21.

arvust. Keskmike talusid - 10 - 20 ha, oli 102 talu või 23,1% talude üldarvust, Kehvikute talusid - kuni 10 ha oli vallas 144 talu või 30,1% talundite üldarvust. Töötava talurahvast-kehvikuid ja keskmikke oli kokku 53,2% talundite üldarvust.

Otseseid andmeid selle kohta ei ole palju oli tollal vallas sulasrahvast ja maatamehi. Harilikult 20 - 30 ha suuruse sees põhja Eesti talus peeti kas üks aastasulane või tüdruk 30 - 50 ha suurune talu pidas juba tingimata kahte aastaringi töötavat sulast- tüdrukut. Üle 50 ha suurused talud olid juba mõisatüüpi majandid ja need ei saanud muidu läbi, kui vähemalt kolme sulast kasutades. Seega võib orienteeruvalt arvestada otseselt maata rahva arvu 500 - 600 inimese peale.

"Kodanlik maareform ei likvideerinud ega kaotanud maühiskonnast ekspluateerimist.... mõisnike ja nende järglaste kõrvale kerkis nüüd tähtsana ja poosirikkana eesti oma kannust võrsunud " maaadel" - suurtalunik, riigisoosik, linnaärimees, linnapõllumees. Maatamees, kehvik, väikemaa- pidaja jäi sotsiaalsel astmestikul endiselt alumisele pulgale või kui vähene osa neist leidiski tähelepanu, siis pidi ta paratamatult leppima mõisamaa pisikilluga kusagil ääremail või jagama kolme- nelja, sageli isegi suurema arvu perekondade vahel sama normaaltalu, mida perepojad ja kodanluse võsud said kätte tervikuna, sellest hoolimata, kas nad maad vajasisid või ei."¹

¹ "Agronoomia", 1940, nr.10, lk. 750.

Selline oli olukord ka Anija Vallas. Eelpooltoodud arve illustreerivad siin mõningad näited. Pikval omas Joakim Puhk Pikakeski talu - suurusega 182,5 ha ja Jaaniveski talu - 70,35 ha - kokku 252,85 ha.¹ Seda mõisat "majandas" suurspekulant Puhk nagu inglise landlord. Mõisa maa-ala piirati mitme meetri kõrguse traataiaga, lasti võsa täis kasvada, pandi jänesed sisse elama ja tehti niimoodi härrastele jahimaaks.

Pikval omas R. Suumann Liivaku talu suurusega 126,048 ha,² Anijal vallavanem J. Kallang 45,06 ha,³ Joh. Heinlo Ergema talu suurusega 59,54 ha, abivallavanem A. Jaaniste Katko talu 58 ha.⁴ Politikaan Ado Anderkop⁵ oli Anijal 2 talu kokku 99,12 ha.⁵

Vikipalu külas oli Hans Liignurmel 80,91 ha, Jaan Nahkuril 67,90 ha suurune talu. Anija kaitseliidu kompaniipealikul ja piimaühingu esimehel Joh. Terasmaal, kes talu majandas poolakatest sulastega oli 60,93 ha suurune talu, Joh. Maasikamäel 77,5 ha, Villem Hanssteinil 78,53 ha suurune talu, Anijal Jakob Kuuskmannil Asupere 123,86 ha suurune talu, Kehras Aliide Ambergil 119,63 ha suurune talu ja nii edasi.⁶

Kodanliku Eesti maareformi läbiviimise kohta kehtib täiel määral V. I. Lenini hinnang... "ideaalne" maa agrar-küsimus marksismi vastu väljaastujate seisukohalt näitab

1 HRRR, f. 66, n. 1. s.-ü. 1, l. 26.

2 Samas, l. 22.

3 Samas, l. 30.

4 samas, s.-ü 2. l. 1.

5 Samas, l. 13.

6 HRRR, f. 66, n.1 s.-ü. 2, l.23.

meile (hoolimata sotsiaalmajandusliku statistika veel madalast tasemest ja väljatöötamatusel) kõige täielikumal selgusega kapitalistlikul agraraarkordal, teravalt väljendatud kapitalistlike vastuolusid põllumajanduses ja karjanduses, põllumajandusliku tootmise kasvavat kontsentratsiooni, väiketootmise väljatõrjumist suurtootmise poolt, maaelanikkonna valdava enamuse proletariseerumist ja vaesust.¹

Kodanliku Eesti põllumajanduses toimus maa ja põllumajanduslike tootmisvahendite koondumine kõige suuremate talude omanike kätte. Süvenes järjekindlalt väiketalude laostumise protsess ja suurettevõtted saavutasid valitseva seisundi.

1929. aastaks oli suurtalude kätte koondanud juba 49,4% maa üldpindalast.²

K. Pätsi diktatuuri majanduspoliitika, olles riiklik-monopolistlik kapitalismi reaktsiooniline variant, lähtus otseselt kulakluse toetamise huvidest.

Kulakute huvides kaitestati monopoolsed põllumajandussaaduste hinnad. Nii määrati kindlaks või, munade ja peekoni hinnad, seati sisse riiklik teraviljamonopol. Vastavalt sellele kasvasid ka kulakutalude sissetulekud.

Ajakiri "Agronomia" kirjutades põllumajanduse tasuvusest 1936/1937. põllumajandusaastal märkis, et tunduvalt on paranenud talusaaduste hinnad. Nii tõusis rukkiahind 8%, nisul 32%, õlleodral 26%, söödaodral 39% ja kaeral

¹ V.I. Lenin, Teosed, 13.kd., lk 190.

² Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis (1920-1940), Tln., 1968. lk. 72

koguni 42%, Loomakasvatussaadustest oli vői hind 1936/1937. põllumajandusaastal 12,5% kõrgem eelmisest aastast, samuti ka sealiha I sordi hind 65% ja peekoni I sordi hind 36%, I sordi loomalihal 28% ja eksportlambalihal 27% kõrgem.

Paranenud majandusolude tagajärjel tõusis kogusaak 1 ha tulundusmaa kohta eelmise aastaga võrreldes 12 krooni, 87. kroonilt 99. kroonile. ¹ Mis puutub viimati mainitud arvudesse, tuleb võtta neil teatava reservatsiooniga, sest kulak ja kapitalist püüdsid igati oma talusid tegelikust väiksematena näidata, et hiilida kõrvale talude maksetamisest.

Loomulik, et tulu viljahindade tõusust said ainult suurtalunikud, kellel parema maaharimise ja maakasutamise tõttu olid saagid suuremad ja tootmiskulud väiksemad. Nisu- saagi juures üle 18 kvintali hektarilt oli ühe kilogrammi nisu kohta tootmiskulud üle kahe korra väiksemad kui saagi juures alla 8 kvintali hektarilt. Kui saak oli 8 kvintalit hektarilt oli tootmiskulu ühe kilogrammi nisu kohta 19,29 senti, kui 8-10 kvintalit hektarilt, siis 14,97 senti tootmiskulu kilogrammi kohta ja kui saadi 18 kvintalit hektarisaakiks, siis tootmiskulu ühe kilogrammi kohta oli 9,01 senti. ²

Kuidas siis elasid ja milline olukord valitses kehvivate majapidamistes. 1939. aastal Harju maakonnas talusid suurusega 1 - 10 ha oli 25,4% talude üldarvust. Anija vallas oli arv 30,1%. Talusid suurusega üle 20 ha oli Harju maakonnas 46,9% talude üldarvust ja Anija vallas oli neid 46,8%. Seega siis - kehvivate talusid - suurusega kuni

¹ "Agronomia" 1938, nr.2, lk.96.

² "Agronomia" 1938. nr.12, lk.859.

nõrgem, nii 30 - 50 hektarilistel kohtadel vaid 53,24 kr- ja üle 50- ne ha- liste majapidamiste juures koguni ainult 40,24 kr. ha kohta, seega üle kolme korra vähem kui 1-5 ha- lisel kehviktalul.

Kuna paljud kehvtalupojad ei suutnud pangavõlga tasuda, müüdi talud oksjonitel, kus neid omandasid suur- maapidajad ja linna "potipõllumahed". Vabariigis müüdi 1938. aastal oksjonil 1454 talu. Harju maakonnas müüdi oksjonil 1935.aastal 113 talu, mis tegi välja 0,8% maakonna tulude üldarvust. 1937.aastal müüdi oksjonil juba 136 talu, mis tegi välja 0,9% maakonna talude üldarvust.¹ Selle kõige tulemus oli see, et 1940-ndaks oli igasuguste linnahärrade käes 19474 mõisat ja taskumõisat ning 1400 söötis talu, mida härrad ei suutnud harida.²

Maatööraha viletsuse viimasel astmel olid sulas- rahvas- taluteenijad. Palju neid oli Anija vallas käsitatud perioodil- selle kohta pole otseseid andmeid. Kui arvestada selliselt, et 20 - 30 ha- listes taludes peeti vähemalt üks aastatööline, 30 - 50 ha- listes taludes kindlasti 2 aasta- töölist ja üle 50 ha- list talu majandati vähemalt 3 aasta- töölisega, siis oleks pilt Anija valla kohta järgmine:

1 "Konjunktuur" 1938, nr. 45/46, lk.445.

2 "Rahva Hääli" nr.28, 20.juulist 1940.

Jrk. nr.	talundi suurus	talude arv	Orjenteeruv sulaste arv	Kokku
1.	20-30 ha	110	1	110
2.	30-50 ha	70	2	140
3.	üle 50 ha	45	3	135
4.	kokku vallas	-	-	380

R. Antons oma teoses "Agraarsuhted kodanlikus Eestis" on kasutanud järgmist arvestust põllumajanduses palgatöölise arvu kindlakstegemisel:¹

Jrk. nr.	Majandite grupid	palgatöölise arv
1.	1 - 5 ha	0,1
2.	5 - 10 ha	0,2
3.	10 - 20 ha	0,4
4.	20 - 30 ha	0,7
5.	30 - 50 ha	1,2
6.	50 - 100 ha	2,3
7.	üle 100 ha	13,2

Kasutades seda arvestust Anija valla kohta saame järgmised tulemused:

¹ R. Antons Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tln, 1957, lk. 83.

Jrk. nr.	Majandite grupid	Talude arv	Palgatööliste arv	Kokku
1.	1 - 5 ha	144	0,1	43,2
2.	5 - 10 ha		0,2	
3.	10 - 20 ha	102	0,4	40,8
4.	20 - 30 ha	110	0,7	77
5.	30 - 50 ha	70	1,2	84
6.	50 - 100 ha	45	2,3	207
7.	üle 100 ha		2,3	

Kokku vallas ----- 452.

Kuna vallas üle 100 hektarilisi talusid eriti palju polnud, on kasutatud siin 50 - 100 ha-ni ühte näitajat. Kui eelmisele arvestusele - 380 - panna juurde selles arvestuses 1 - 20 ha-ni - tulemus 84 - saame kokkuvõtteks 464, mis ei erine palju arvust 452. Seega võime tagasihoidlikult arvestades lugeda aastasulaste-tüdrukute arvu Anija vallas kodanluse lõppaastail ca 500 inimese piirides. Siia juurde tuleb muidugi veel arvestada suvilised, karjased ja teised hooajalised töölised, mis eelpooltoodud arvu mõningal määral suurendavad.

Palgaolud olid sulastel-teenijatel korraldamata ja palgatase kärmiselt madal. Tööaeg oli normeeritud vaid riigimõisates, kuna rõhuvas osas taludes jooksti töö võidu päikesega - tööpäev kestis kuni 16 tundi. Ületunnitasu ei tunnistatud. Palgaraamatut tarvitati vaid vähestes

majapidamistes. Laste, alaealiste ja naiste tööd ei reguleerinud keegi.

1938.aastal oli ^{aasta} talusulase kuupalk meestöölisel 14,40 krooni ja naistöölisel 10,70 krooni. Sealjuures peremehe söögi ja korteriga. "Korter" koosnes vaid magamisasemest, harilikult talu köögis. Söök oli ka harilikult vilets.

Nais- aastatöölise palk tõusis 1939.a. ajakirja "Konjunktuur" andmeil 10% võrra, suvilisel - meestöölisel 5%, suvilisel naistöölisel 7% ja karjasel 8% võrra. Selles ametis töötasid ainult lapsed.

Tarbeainete müügihinnad tõusid 1939.aasta 9 kuuga aga keskmiselt 149%. Müügihindade tõus 1929. aasta seisuga võrreldas oli 60%. Põllutööliste palkade tõus samal perioodil võrreldes 1929.aastaga oli vaid 16%.¹ Seda pidi isegi ajakiri "Konjunktuur" tunnistama.

Sotsiaalkindlustus oli äärmiselt algeline. Jäi tööline haigeks, kas või tööst tingituna, võis tööandja teda pärast 14-ndat haiguspäeva talust ilma pikemata välja ajada.² Ajakiri "Agronoomia" artiklis "Sotsiaal poliitilisi probleeme Eesti maaühiskonnas" kirjutati: "Teatavasti on palgatöölised maal seni kindlustatud üksnes tööõnnetuste vastu. Haiguste puhul aga saavad toetust ainult mõnisada töölist riigile kuuluvaist ettevõttest. Vanaduse ja töövõimetuse korral kindlustamist selle sõna õigemal mõttes pole meil tööliskonnas veel teostatud. Ometi aga just on

1 "Konjunktuur" 1939, nr.60/61, lk.550.

2 "Agronoomia" 1940, nr.10, lk.757.

maatöölised nii arstiabi ja haiglaravi kättesaadavuse suhtes kui ka vanaduspäevade veetmise osas võrdlemisi raskes seisukorras, kuna sissetulekuist ei piisa kalli arstiabi ja ravimite muretsemiseks (eriti kui on tegemist suure laste perega), samuti vajaliste summade paigalepanemiseks "mustadeks päevadeks."¹

Ja edasi: "Peale Leedu ei ole Euroopas ühtki riiki, kus põllutöölise sotsiaalkindlustus oleks sama korraldamata kui meil."²

Samas "Agronoomia" numbris kirjutati, et 1939.aastal teostatud büdžetiuurimise andmed näitavad, et keskmiselt maksis põllutöölise perekond kogukonnamaksu 14 krooni ja ometi oli uuritavate perekondade hulga 5- e ja rohkem liikmelisi perekondi, kelle sissetulek ei ületanud täisnimese kahte isegi 25 krooni kuus.³ Viimane näide on ilmne liialdus, sest talu aastasulase kuupalk oli 1938/1939 aastail keskmiselt 14,40 krooni ja naistöölisel 10,70 krooni kuus.

Pole üleliigne siin märkida, et samal ajal muudel akadeemilistel kutsetel, nagu märkis "Agronoomia", tõusis maal teenistus 250-300 kroonini kuus.⁴ See näitas, et agronoom teenis ühe kuuga samapalju kui aastasulane 20- ne kuuga.

1939.a. pandi kehtima uus põllutöölise seadus, mille sihiks oli - teha tööline täiesti sõltuvaks talunikust ja asetada kogu palgaliste mitmekümnetuhandeline pere pere-
meeste ja suurtalunike meelevalda alla.⁵

1 "Agronoomia" 1940, nr.1, lk.43.

2 Samas, lk.44.

3 "Agronoomia" 1940, nr.1, lk.44.

4 "Agronoomia" 1938, nr.12, lk.217

5 "Agronoomia" 1940, nr.10, lk.757.

Taludes olid töölistel magamisasemed, mõisates aga korterid. Need jätsid paljugi soovida. Kehra läheduses Andveei mõisa hooned olid suuremalt jaolt korrast ära, katused sadasid läbi, töölistel polnud õigeid eluruume. Mõisaomanikul oli alati tegemist töölistele palkade maksimisega.¹ Ka Kaunissaare mõisas olid tööliste korterid äärmiselt viletsas seisukorras. Tööliste koretreid ei remonditud. Kui mõisatöölised nõudsid oma korterite korrastamist, siis vastati neile, et see pole võimalik, kuna lapsed kisuvad tapeedi maha.²

Kehvikud ja maata~~me~~hed-sulased kannatasid peale majandusliku eksploateerimise veel poliitilise õigusetuse ja kodanliku võimuaparaadi surve all. Kes pidevalt paiksel ei elanud oli valimisõigusest ilma. Seega sulasrahval polnud valimisõigust. Kohus koosnes peremeeste klassikaaslastest. Aga makse pidid sulased ja kehvikud maksma, et ise ülal pidada neid rõhuvat võimuaparaati.

Vallas koosnes see aparaat vallavolikogust ja vallavalitsusest, kes pidi hoolitsema selle eest, et maksud kehvikuil oleksid makstud ja härraste huvid kaistud.

Aastail 1936 - 1940 kuulus Anija vallavolikogu koosseisu² 22 volinikku, enamikus kulakud nagu J.Kranfeldt, A.Jõgi, O.Raid, J.Terasmaa, Arukuusk, Jaanisoo jt.

Vallavanem oli J.Kranfeldt, kes hiljem muutis oma nime Kallanguks, vallasekretäriks oli A.Maurer, kes eestistas oma nime Linikojaks.

1 "Rahva Hääl" nr.112, 16.okt.1940.

2 Samas.

Suuremaks tuluallikaks vallavalitsustele olid maksud 1936/1937.aasta andmeil moodustasid maksud valdade kogutuludest 72,8%.¹

1937/1938-ndal eelarveaastal oli Anija valla kulude kogusumma 17809 krooni. Sellest läks valitsemise kuludeks 5719 krooni või 32,2%, erakorralisteks kuludeks 2475 krooni või 13,8%.² Erakorraliste kulude all tuleb mõista toetusi kaitseliidule ja isamaaliidule. Sellest eelarvest näeme, et valitsemis- ja "erakorralised" kulud kokku neelasid eelarvest lõvi~~v~~osa 46%.

5.juunil 1936.aastal toimunud Anija vallavolikogu koosoleku protokollist loeme, et... otsustati vähendada kohaliku elektrijaama omaniku tööstusmaksu elektrijaama poolt 112,50 krooni ulatuses. Ja edasi:... mitte rahuldada Endel Mansbergi vastulause isikumaksu mitteõige määramise pärast. Kodaniku õige elukoht oli hoopis Lehtse vallas.³ See ei huvitanud aga "vallaisasid". Samal koosolekul otsustati määrata vallasekretär Linikojale vallamaja rohuaeda, mis oli vallasekretäri isiklikus kasutuses, ilu ja viljapuude istutamiseks 25 krooni ja selle ümber plangu ehitamiseks tasuta puumaterjali.⁴

11.septembril 1936.a.⁵ otsustati valla rahvast määrata 25 krooni pärja ostuks kunagisele surnud vallavaneemale. Samal koosolekul otsustati nõuda Jüri Kõlult sisse vastuvaidlemata isikumaksu võlg 52 krooni. Sealjuures

1 "Konjunktuur" 1938, nr.47/48, lk.550

2 "Eesti Statistika", 1940, nr.220, lk.131.

3 TLA, f. 884, n.3, s.-ü. 1035, l.13.

4 Samas, l.14.

5 Samas, l. 24.

küll märgiti, et tal ei ole mingisugudt varandust, pole ta kuigi tugev töömees, ja ei hangi sellepärast nimetamisväärsset sissetulekut.¹

Siis teatas vallasekretär volikogule, et rida vallavalitsuse otsuseid kinnitab vaid keskasutis, tähendab antud juhul maakonnaavalitsus. Ja selle alus: Vene samstvo seadus XXX § 64, p.7^c.² Sellest nähtub, et kodanlik vabariik oma kehtivuse 18-ndaks aastaks polnud jõudnud välja töötada iseendaoma seadustikku, vaid ajas läbi vene tsaaririigi 1861.aasta seadusega.

Omapärane oli ka suhtumine haridusküsimusesse ja kooliõpetajate heaolusse. Vallavolikogu revisjonikomisjon leidis 30.juulil 1935.a., et... „Kehra algkooli valgustuse kulu 171,26 krooni on kõrge, kuna vallaajas on see vaid 76,78 krooni!!“³

Vallavolikogu koosolekul 29.detsembril 1936.a. oli järjekortselt arutusel maksuvõlglaste küsimus.⁴

Otse võigas on lugeda protokollist milliseid inimesi need "auväärased" kulakuist vallaisad maksustasid. Nii maksustati isikumaksuga 4 inimest ekslikult, 4-ja surnud kodanikku, ühte varanduseta kurtumma, üht lapsega tüdrukut ja üht hädise tervisega maksujõuetut inimest. Otsustati jätta ka rahuldumata Adele Kudu palve 1936.aasta isikumaksust vabastamise kohta. Ta esitas küll kvititungi, et oli juba tasunud isikumaksu Tallinna linnas, kuid see ei huvitanud vallaisasid. Soovitati, et nõudka varemaks -

¹ TLA, f.884, n.3, s.-ü. 1035, l. 28.

² Samas, l. 30.

³ Samas, l. 33.

⁴ Samas, l. 44.

tud maks Tallinnast ise tagasi. ¹

19.märtsil 1937.aastal toimunud vallavolikogu koosolekul teatati, et maksuvõlg esineb 21 inimesel, nende seas Ida Kõlul, kes on lapsega tüdruk on maksuvõlg 24 krooni, Gustav Tikerber, maksujõuetu, omas 5 alaealist last - maksuvõlg 39 krooni, 31 senti, Johannes Puusepp, vaimuhaige - maksuvõlg 16 krooni jne. Tahes - tahtmata tuli sellistel võlglastel maksuvõlg kustutada. ²

Kuigi enamus valla volikogu liikmetest olid kulakud, polnud nende vahel erilist üksmeelt. Igaüks tahtis ise esimest viiulit mängida. 18.mail 1937.aastal valis volikogu järjekordselt vallavanemat. Sellele kohale preteeritud J.Kallang sai poolt 3 häält ja vastu 10 häält. ³ Harju maakonna valitsusele teatati, et tuleb korraldada uued valimised. Järgmisel volikogu koosolekul 28.mail 1937.a. teatas vallasekretär vallavolinikele, et maakonna valitsuse esimees ei ole nõus uute valimiste läbiviimisega. Ta nõuab, et Kallang saaks vallavanemaks. ⁴ Vallavolikogu liige Jüri Vimberg märkis selle teadaande peale irooniliselt: "Kas maavalitsus esimees ärkas nüüd unest oma seadusega. Olevat päris häbi kuulata neid Anija valla asju. Vallasekretär koostavat võltse protokolle." Kuna vallasekretär tegelikult koostaski protokolle, siis paistab, et sõnastus on tahtlikult segaseks tehtud.

1 TLA, f.884, n.3, s.-ü.1035, l.48.

2 Samas, s-ü.1138, l.5

3 TLA, f.884, n.3. s.-ü.1138, l.5.

4 Samas, l.17.

Edasiselt seletas vallavanem, et volikogu ei hääletanud ta poolt seepärast, et ta oli teinud omavalitsuse juhtide koosolekul ettepaneku saata tänutelegramm riigivanemale. Ja - kel jõud - sel õigus. Kallang jäi vallavanemaks.

Kuid asi ei piirdunud veel sellega. Maavalitsuse administratiiv - osakond päris aru "juhtumi" üle.¹

Oma pikas seletuskirjas vallavanem vastas, et Jüri Vimberg on 63 aastat vana ja ei ole suuteline arendama oma mõttekäiku. J. Vimberg olevat 1905.a. revolutsionäär, olevat istunud poliitika pärast vanglas ja tema talu on karistus-salklaste poolt maha põletatud. Kallang leidis, et Jüri Vimberg on vaja volikogust eemaldada.²

Seda tehtigi.

Valla "juhtimine oli võrdlemisi tasuv tegevus. Vallavanema kuupalk oli 40 krooni ja ta kahe~~l~~ abil kummagil 13 krooni kuus. Vallasekretär sai kuus 125 krooni,³ ühes prii korteri, kütte ja valgustusega vallamajas ning vallamaja juures olevast maaalast 2/3 osa kasutamiseks ilma rendita. Lisatasuna sai vallasekretär Linikoja 57 krooni kuus posti-telefoni agentuuri juhataja/na ja vallakohtu kirjutaja koha pealt 10 krooni kuus. Sekretäri naine pidas sekretäri abi kohta saades selle eest 55 krooni kuus.⁴ Seega oli vallasekretäri kaheliikmelise perekonna rahapalk kuus 247 krooni. Võrdluseks peab märkima, et nii Anija kui ka Kehra kooli teenija kuupalk oli 25 krooni ja Anija vanadekodu teenija sai 15 krooni kuus.

1 TLA, f.884, n.3. s.-ü. 1138, l. 18.

2 Samas, l.19.

3 Samas, l.85.

4 TLA, f.-ü.1138, l.37.

Peale palga oli "vallaaisadel" ka muid "sissetulekuid" Abivallavanem G.Pärn organiseeris Pillapalu laoplatsilt lolo m³ valla puude äravedu. "Unustas" aga kogemata 42 m³ laoplatsile, kust nad seletamatul kombek ära kadusid. Asja uuriti, kuid peagi lõpetati juurdlus. ¹

Eelpool nägime, kui võrd rangelt suhtusid "vallaaisad" maksuvõlknikesse - kehvikuisse. Sealjuures osutusid nad aga suurimat arusaamist ja mõistmist oma klassikaaslaste huvide suhtes. Insener Carl Bosshardt'il oli Kehra sulfaatselluloosi tehase ehitamisel rahaline läbikäik 42069 krooni. Tööstusmaksu oleks tulnud sellest vallale maksta 210,34 krooni. Ta vabastati maksimisest, sest et... ta ise ei sooritanud mingit ehitust, vaid tegutses mitmete välisfirmade vahel "vahendajana". ²

Näeme, et kodanluse diktatuuri lõppaastaks olid klassivahekorrad Anija vallas kujunenud välja järgmiselt: Vallas elas 3450 inimest. Neist võib lugeda ligikaudu 1000 inimest tehasetöölise ja nende perekondade hulka, 500-600 inimest aastasulaste-teenijate kategooriasse, kui veel sinna juurde kehvtalupidajate 144 peret, arvestades vähemalt nelja liikmelise perega - siis saame kokku vähemalt 2200 inimest, kes elasid nii maa- kui linnakodanluse otsese eksploateerimise all. Kui veel siia juurde arvestada töötavaid talurahvast-keskmikke, näeme, et kuigi majanduslikud võtmeasendid olid kodanluse käes, oli ta sotsialistlik baas äärmiselt kitsaks jäänud. See lõi eelduse 1940-nda aasta juunipöörde

¹ TLA, f.884, n.3, s.-ü.1579, l.29

² TLA, f.884, n.3, s.-ü.1579, l.27.

lääbiviimiseks ja vihatud kodanluse võimu kukutamiseks.

Imperialismist tekkinud kriiside tõttu on maailm riikide vahelise sõja ohu all. Sõja ohu all on ka meie riik. Sõja ohu all on ka meie kodanlused. Sõja ohu all on ka meie vabadus. Sõja ohu all on ka meie rahvus. Sõja ohu all on ka meie kultuur. Sõja ohu all on ka meie elu.

Imperialismist tekkinud kriiside tõttu on maailm riikide vahelise sõja ohu all. Sõja ohu all on ka meie riik. Sõja ohu all on ka meie kodanlused. Sõja ohu all on ka meie vabadus. Sõja ohu all on ka meie rahvus. Sõja ohu all on ka meie kultuur. Sõja ohu all on ka meie elu.

Kodanliku Eesti riigis on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi.

Kodanliku Eesti riigis on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi.

Kodanliku Eesti riigis on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi.

Kodanliku Eesti riigis on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi. Kodanliku Eesti riigi ajal on toimunud suuri muutusi.

1 Eesti Riiklikud Teated, 1918, nr. 1, lk. 1.
2 Eesti Riiklikud Teated, 1918, nr. 1, lk. 1.
3 "Kõrgema" 1918, nr. 1, lk. 1.

II. P e a t ü k k. Kehra sulfaattselluloositehase ehitamine

30-ndaks aastaiks oli kujunenud välja Eesti kui imperia-
listlikest suurriikidest sõltuva agraarmaa majanduse ise-
loomulikud jooned. Kodanlikus Eestis moodustas tööstustoodang
vaid ühe viiendiku kogu valmistatava toodangu väärtusest.

Imperialismisüsteemis muutus kodanlik Eesti riik are-
nenud suurriikide toorainebaasiks ja müügituruks, nende agraar-
seks ripatsiks.

Kodanliku Eesti majandust iseloomustas selle lõpp-
aastail poolfabrikaatide tootmine. 1938.- 1939.aastal moodus-
tasid poolfabrikaadid juba peaaegu poole Eesti tööstuse too-
dangust.¹ Poolfabrikaatide tootmisel võitlesid väljaveo osas
esikoha pärast tselluloos ja põlevkiviõli. Seoses Hitlerliku
saksamaa agresiivse välispoliitikaga kasvas kodanliku Eesti
majanduslik ja poliitiline sõltuvus hitlerlikust Saksamaast.
Suurenes strateegiline tooraine - tselluloosi väljavedu.
1929.a. veeti Eestist välja 36079649 kg. tselluloosi, 1938.
aastal aga 68652478 kg tselluloosi, või 32587 tonni rohkem
kui 1929.aastal.² Kasvas tselluloosi ja paberitööstuse tööliste
arv. Kui 1929.aastal töötas Eestis tselluloosi- ja paberi-
tööstuses 917 töolist, 1932.aastal 2049 töolist, siis tõusis
tööliste arv selles tööstusharus 31.detsembril 1938.a. seisuga
3768 inimeseni³ või 400% võrra võrreldes 1929.aastaga.

1 Eesti NSV Ajalugu, lk.482.

2 "Eesti Mets", 1939, nr.2, lk.60

3 "Konjunktuur" 1939, nr.51/52, lk.85.

Kui rahuajal tselluloos^{on} lähteaineks paberi ja kunstiidi tootmisel, siis sõjatoodete osas on tselluloos peamine lähteaine lõhkeainete tööstusele. 100 kilogrammist tselluloosist saab 160-165 kg lõhkeainet mida kasutatakse mitmel kujul 5-12%-lise niiskussisaldusega.¹

Neil aastail laiendati tootmist Tallinna Põhja Paberi- ja Puupapivabrikus, mis oli üks suuremaid sakslaste ettevõtteid Eestis. Eesti riigi kapitaliga ja sakslaste tehnilise abiga ehitati uus sulfaattselluloositehas Kehrasse. Need kaks tehas kokku andsid enam kui 10000 tonni tselluloosi aastas. Sõjaeelse rahvusvahelise kriisi² arenemise olukorras kasvas tselluloosi väljavedu kuust kuuse kiiresti: Milline oli Eesti tselluloositööstuse ja tselluloosi ekspordi kasvu seos Saksa- maa sõjaettevalmistustega - ja -plaanidega, see küsimus vajab veellähemat uurimist, et aga seos³ oli siin olemas, selles võib vaevalt kahtlust olla. Et aga Eesti kadanlus püüdis jõudumööda ära kasutada temale soodsat konjunktuuri- selles pole küll mingit kahtlust.

Ja ega ilmaasjata ei lobisenud välja "Eesti Metsa" ajakirjanik mida tselluloosist saab. Et sealjuures Eesti tööstus omandas üha enam poolkoloniaalse iseloomu ja suurenes töötajate ekspuanteerimine - see ei huvitanud mingil viisil kodanlike võimumehi.

21. jaanuaril 1936. aastal toimuski riigi majandusnõukogu koosolek, mille päevakorras oli uue sulfaattselluloosi tehase asutamine.³

¹ "Eesti Mets", 1939, nr. 10, lk. 354.

² M. Pesti, "Rahvuslik reetmine "rahvusluse" sildi all", Tln., 1960, lk. 112.

³ ENSV ORKA, f. 969, n. s.-ü. 204. l. 142, 144, 147.

Sellest koosolekust võtsid osa küllaltki mõjukad kodan-
likud tegelinskid - politikaanid nagu Tallinna linnapea
J. Soots, A.Jürman, P.Kurvits, L.Eempalu, Eesti panga presi-
dent J.Jaakson, J.Hainerson, praost P.Köpp, Th.Pool, M.Pung,
J.Puhk.¹

Peale nende võtsid veel koosolekust osa põllutööminister
N.Talts, Riigimaade ja Metsade Valitsuse direktor J.Luik,
majandusministeeriumi tööstusosakonna direktor O.Hinto
ja tööstusinspektor L.Kampman.²

Ettekandega Päevaküsimuse kohta esines riigi majan-
dusnõukogu liige Märt Raud, kes oma ametkoha järgi oli "A/S
Esimene Eesti Põlevkivitööstus" juhatuse seimees. Selle põlev-
kivitööstuse toodang oli 1939.a. 588000 tonni põlevkivi ja
70000 tonni toorõli.³ Kui 1935.aastal müüdi Saksamaale üle
63 protsenti väljaveetavast põlevkiviõlist, siis 1938.aasta
seitsme esimese kuu kokkuvõttes oli see protsent 82 ja 1939.
aastal 88%.

Aruandja märkis oma ettekandes, et pole karta
küttepuude hindade tõusu. Sulfaattselluloosi vabrik tarvitab
toormaterjaliks aastas umbes 140000 tihumeetrit puitu, mis
teeb üldisest iga aastasest puude tarvidusest (2.400.000
tihumeetrit) vaid 6%.⁴

Järgnevalt ütles välja M.Pung oma arvamuse: ...
peame tunnistama, et 1922-1930 aastate jooksul oleme kesk-
miselt iga aasta raietanud 3 miljonit tihumeetrit, seega
olema ette raietanud 12 miljonit tihumeetrit."⁵ See näitab,

1 ENSV ORKA, f. 969, n. 4, s. -ü. 204, l. 142, 149, 147.
2 ENSV ORKA, f. 969, n. 4. s.-ü. 204, l. 147.
3 "Konjunktuur" 1940, nr. 64/65, lk. 30.
4 ENSV ORKA, f. 969, n. 4. s.-ü. 204, l. 147.
5 ENSV ORKA, f. 969, n. 4. s.-ü. 204 l. 147.

et metsade kasutamisel valitses röövmajandamine. Toormaterjali küllust nagu arvestati, tegelikult polnud.

M.Raud tegi järgnevalt ettepaneku kiita heaks 20000 tonnilise aastatoodanguga tselluloosi vabriku asutamine. Sellega nõustuti üksmeelselt. M.Pung märkis veel, et "faktiliselt võib täiesti kindel olla selles, et metsahinnad vabriku käimapanemisel tõusevad." 1 Kuna nendest paljud olid seotud mitmesuguste spekulatsioonidega polnud neil hindade tõusu vastu midagi. Hindade tõus eeldas kaukameestele harilikult kasumid.

Siis asuti vastuvõetud otsust realiseerima. Tselluloosivabriku ehitamiseks ja käikulaskmiseks asutati aktsiaühing nimega - "Eesti Metsa ja Tselluloosi Aktsiaühing"; mille asutajate hulgas figureerivad järgmised nimed: Nikolai Viitak, Oskar Hinto, Märt Raud, Paul Kogermann, Andres Mathiesen, Rudolf Paabo, ja August Siirak.² See leidis heakskiitu vabariigi valitsuse poolt, kes 23.aprillil 1936.a. leidis vajalikuks asutada Eestis vähemalt 20000- 30000 tonnilise aastatoodanguga sulfaattselluloositehas ja lubada Põllutööministeeriumil osa võtta seesuguse sulfaat-tselluloosi tahase ehitamiseks ja kasutamiseks moodustatava aktsiaseltsi asutamisest ja omandada selle aktsiaid kuni 100% ulatuses. Selleks lubada kasutada rahvamajanduse elustamise fondist 3200000 - 4200000 krooni.³

Aktsiaühingu põhikirja §-7 järgi oli aktsiaühingu põhikapitalistiks 400000 krooni, mis jaotatakse 4000 aktsiaks

1 ENSV ORKA, f. 969, n. 4, s.-ü. 24, l. 147.

2 ENSV ORKA, f. 969, n. 1., s.-ü. 917, l. 2, 11.

3 Samas.

igäuks 1000 krooni. § 8 märkis: ülaltähendatud aktsiate arv jaotatakse omavahelisel kokkuleppel asutajate ja nende poolt aktsiaühingust osa võtma kutsutud isikute vahel.¹

Niisiis, tegelased "asutased", "otsustasid" et kes, mis ja kuidas - riik aga andis raha. Ehk nagu vana rahvatar- kus ütleb - võõra raha kasutamisel on igäuks tark küllalt - ja tarkust jääb ülegi!

Pärast seda majandusminister ja põllutööminister tegid vabariigi valitsusele ühise esildmise sulfaattselluloosi ehitamiseks, millise esildmise Vabariigi valitsus 2. juulil 1936.a. kinnitas.²

Selle järgi määrati ehitatava tööstusettevõtte jaoks kohe 100000 krooni, otsustati anda muretsetav maa-ala ühes kõigi ehitistega sulfaattselluloositehase aktsiaseltsile põliseks kasutamiseks, tingimusel, et aktsiaselts maksab temale kasutamiseks antud varandustesse inventeeritud kapitalidelt intresse 3% aastas ja amortisatsioonikuludeks 1% aastas. Neid intresse lubas valitsus võtma hakata alles alates 1. jaanuarist 1942.a.

Nagu näeme, tingimused aktsiaseltsile ja selle asutajatele olid haruldaselt head. Sellega andis riik aktsiaseltsile viie aasta peale ilma protsendita laenu!

Järgnevalt võime lugeda vabariigi valitsuse sama kuupäevaga dateeritud otsust, et riigi rahaga tuleb omandada vähemalt 95% ulatuses aktsiaid 4 miljoni kroonilisest põhi-

¹ ENSV ORKA, f. 969, n. 4, s.-ü. 214, l. 238.

² ENSV ORKA, f. 969, n. 4. s.-ü. 214, l. 238.

kapitalist, kusjuures 90% omandatavate aktsiate hinnast makstakse sisse veel 1936/1937-ndal eelarveaastal ja ülejäänud osa 1937/1938-ndal eelarveaastal.¹

Sellesama otsusega kohustati põllutööstusministeeriumis müüma asutatavale sulfaattselluloositehasele kooritud puumaterjali vähemalt 180000 rummimeetrit aastas, müük teostada hinnaga kr, 5,35 m³ franko tehase hoov.

Jälle haruldaselt head tingimused. Tallinna börsikomitee noteeringu järgi oli aga paberi/puude rummimeetri hind franko Tallinna laoplatil 7,50-9,50 krooni.² Seega sai tehas puumaterjali rummimeetri kätte 2,15-4,15 krooni odavamalt, kui ametlik noteering näitas.

Kui niimoodi olid rahalised asjad klaaritud, toimus 27.augustil 1936.a. Tallinnas "Eesti Metsa ja Tselluloosi Aktsiaühingu" asutajate poolt kokkukutsutud aktsiaühingu peakoosolek. Selle peakoosoleku protokollist näeme, et neid asutajaid - liikmeid oli kokku 23. Majandusministeeriumis volinikuna esines Nikolai Viitok, kes esitas 3778 aktsiat ja omas 3000 häält. Peale selle omas ta veel isiklikult 2 aktsiat. Oskar Hinto omas 200 nimelist aktsiat ja 200 häält.³ Järelikult oli nende kahe tegelase käes järe ots aktsiaühingu asjaajamiseks.

Paul Kogermann, Johann Raid, Artur Keller, Andres Mathison, Jaan Luik, Märt Raud, Jaan Raudsepp, Christian Kaarna, Johannes Rosenfeldt, Kotsi Hangelaid, Eduard Virgo,

¹ ENSV ORKA, f.969, n.4, s.-ü.214, l.238.

² "Eesti Mets", 1938, nr.9, lk.316.

³ ENSV ORKA, f.969, n.1. s.-ü.917, l.15

Aksel Mei, Juhan Oja, Edgar Sulg, August Völner, Eugen Uemaa, Tõnis Mikhelson, Aleksandar Viilup ja Eduard Kasvandik - omasid igauks ühe aktsia ja ühe hääle.

Härrassots ja hiljem rahvareetur ning kurikuulus "eksiilpresident" August Rei omas ka ühe aktsia ja ühe hääle.

Samal koosolekul valiti aktsiaseltsi juhatuse esimeheks Oskar Hinto ja aktsiaseltsi juhatuse seimeheks Nikolai Viitak. Revisjonikomisjoni koosseisu valiti ka August Rei.¹

Järgnevalt alustati ehitustöödega. Vabriku asukohaks valiti Kehra jaama juures Jägala jõe kaldal asuv maa-ala, mis paikneb Alavere-Kehra-Anija maantee ääres, ca 300 meetrit Kehra rautejaamast põhja poole.

Arhiivianndmed näitavad, et kõik Kehra tehase ehitusel välismaalt toodud masinad ja seadmed veeti sisse ilma tollimaksuta.²

Esimene tehase ehitustööde juhataja oli insener K. Ipsberg, See oli enamast mõned aastad tagasi "kuulsaks" teinud Tartu - Petseri rautee ehitusel "pehmete rööbaste" afääriga.

Kehra tehase ehituse juhtimisega ta aga nähtavasti toime ei tulnud ja 1937.a. suvest peale ehitustöid pandi juhtima A/S. Telliskivi Tehaste juhatuse esimees insener Rahuleid Kaak, kes selleks varem oli täiendavalt aktsiaseltsi juhatuse koosseisu koopteeritud.³

Kasutati ka välismaiste eriteadlaste abi. Võeti ametisse Soome insener Ragnar Hejno, kes komandeeriti Soome tutvuma selletüübiliste tehastega Karhulas, Tampellas, Var-

1 ENSV ORKA, f. 969, n. 1, s. -ü. 917, l. 15.

2 ENSV ORKA, f. 969, n. 4, s. -ü. 256, 286, 355.

3 ENSV ORKA f. 969, n. 1, s. -ü. 428, l. 48.

kausis, Kones ja Siltas. Peale selle telliti veel Soomest konsultantideks tehase ehituse juurde Karhula tehase esindajad insenerid Glöersen ja Kalaja.¹

Ehitus- ja montaažitööd, milledega aluati 1937. aasta algul jõudsid 1938. aasta juuliks sellisesse järku, et võidi juba kuu lõpus tehast käiku hakata laskma. Riigisekretäri kirjas 21. juulist 1938. a., adresseeritud majandusministrile, märgitakse, "et esmaspäeval 25. juulil kavatsetakse hakata valmistama leelist. Selleks, et tarvilik hulk leelist kätte saada kulub umbes 10 päeva. Selle aja jooksul proovitakse tselluloosi valmistamise masinaid, pumpe ja torustikke, nii et augusti esimese nädala jooksul saaks teostada esimest tselluloosikeetmist, mis ajaks valmib küllaldaselt leelist,"²

Tegelikult läks tehas täie võimsusega käiku 1938. aasta oktoobrikuu algul.

Huvitav ja omapärane oli võitlus, mis toimus mõnigate kapitalistide gruppide vahel sulfaattselluloosi tehase ~~pa-~~ ~~ri-~~ ~~asukoha~~ valiku küsimuses.

Pärnu majaomanikkude Selts saatis 31. jaanuaril 1936. a. majandusministrile märgukirja, milles soovitatakse "et ehitada kavatsitava tselluloosivabriku asukohaks määrataks Sindi-Lodja Reiu jõesuus."³

Tallinna ajalehe "Vaba Maa" Pärnu saates nr.-nr. 20, 21 ja 22-ndas 1936. a. ilmus kolmas ajalehenumberis järgnevalt Pärnu linna inseneri sulest pikk artikkel ~~h~~ Sulfaattselluloosi-

¹ ENSV ORKA, f. 969, n. 1, s.-ü. 428, l. 48

² ENSV ORKA, f. 969, n. 1, s.-ü. 428, l. 204, 205.

³ ENSV ORKA, f. 969, n. 4, s.-ü. 204, l. 151.

tehase ellukutsumine teises arengujärgses," milles igakülgsest propageeriti sulfaattselluloositehase ehitamist pärnu.¹

Majandusministrile saatis samuti selles küsimuses kirja Waldhofi Puupapivabrikuu likvideerimiskomisjoni volinik vannutatud advokaadi abi Olaf Staakelberg, milles ta soovitas ehitatava tselluloositehase asukohaks valida endise Waldhofi vabriku asukohta.²

Kuna 31.jaanuaril 1936.a. Pärnu majaanikkude seltsi poolt majandusministrile saatetud märgukirjale ei reageeritud, saatis Selts 18. veebruaril 1936.a. märgukirja riigivanemale taotlusega, et sulfaattselluloositehas ehitataks ikkagi pärnu.³

See märgukiri, nagu eelminegi ei andnud mingeid tulemusi.

Samal ajal aga otsustati kõrgemal pool lõplikult ehitatava tehase asukoha küsimus. Sulfaattselluloosi tehase asutamise ettepanekute väljatöötamise komisjoni koosolekute protokollist 24. ja 27. märtsil 1936.a. võime lugeda, et "esialgaeks tehase asukohaks valida Kehra jõeäärne maa-ala Kehra raudteejaama läheduses".⁴

Pärnakad aga ei jätnud jonnii. Majaanikkude Selts saatis 6.juulil 1936. aastal järjekordselt majandusministrile kirja, millega taotleti sulfaattselluloosi tehase ehitamist pärnu.⁵

- 1 ENSV ORKA, 1969. n.1, s.-ü. 428, l. 152, 154.
- 2 ENSV ORKA, f. 969, n.4. s.-ü. 204., l. 155.
- 3 Samas, l. 157.
- 4 Samas, l. 202.
- 5 Samas, l. 241.

Sama taotlusega kirja saatis majandusministrile ka Pärnu linnavalitsus.¹

Sulfaattselluloositehase ehitamise küsimuses ei jäänud ükskõikseks pealtvaatajaks ka Pärnu tööliskond. Pärnu tööliste ühing saatis Pärnu linnavalitsusele 25. juulil 1936. a. kirja, milles samuti nõuti uue ehitatava sulfaattselluloositehase asukohaks Pärnu linna.²

Nüüd läks aga asi huvitavaks.

Pärnu linnapea H. Soo saatis kirja majandusministrile, milles rõhutati, et... "linnavalitsuse arvates võiks ainult seal puhul rahuldada Töölisühingu eelseisev palve, kui sulfaattselluloosi vabrik ehitatakse nõnda, et seal töötades ei rikota suitsuga suvituskohas õhku ja vabriku jäätistega - Pärnu jõgede ja mere lahe vett."³

Pärnu töölised ei jäänud selle "targa" seletusega rahule ja saatsid 7. augustil samas küsimuses kirja riigivanemale, kust see saadeti veel järgmisel päeval, 8. augustil edasi majandusministeeriumi.⁴

12. augustil 1936. aastal Pärnu saeveski ja platsitöölised saatsid omakorda kirja Pärnu linnavalitsusele, milles nõuti sulfaattselluloositehase ehitamist Pärnu.⁵

Ja kohe samal päeval saatis Pärnu linnavalitsus kirja majandusministrile, milles kirjutatakse:... "kuid tselluloosi vabrikut võiks siia ehitada ainult siis, kui saadakse vastava seadeldisega (!!) ärahoida, et selle vabriku suitsuga ei rikutaks Pärnu kui suvituslinna õhku ja vabriku roiskvesi ei satuks Pärnu jõgedesse ega mere lahte."

1. ENSV ORKA, f. 969, n. 4, s. -ü. 204, l. 212.

2. ENSV ORKA, f. 969, n. 4, s. -ü. 204, l. 253.

3. Samas, l. 254.

4. Samas, l. 257.

5. Samas, l. 258.

6. ENSV ORKA, f. 969, n. 4, s. -ü. 204, l. 253

pärnu kodanlastest "linnaisad" taipasid alles nüüd seda, mis kõrgemal pool ammugi selge oli. Kuigi eesti kodanluse ladvik tahtis ehitada suurtehast, ei tahtnud kodanlus mingil juhul koondada sellesse klassiteadlikku, organiseeritud proletariaati.

Pärnus oli selleks aga reaalne baas olemas. Seal olid tollal arvuka tööliiskonnaga Sindi- Lodja tellisetehased, saeveskid, mootoritehas, sadam, Pärnu läheduses Sindi kalevivabrik jne. Nimeliselt oli pärnus tööstusettevõtteid arvukalt, kuid pidevalt kummitas töölisi tööpuuduse tont. Pärnu töölised mäletasid küllaltki hästi 1917 ja 1918.-nda aasta revolutsioonipäevi. Polnud ununenud Eesti proletariaadi 1924.aasta 1.detsember relvastatud ülestõus. 1936.aastal toimunud laialdane tekstiilitöölise streik sai alguse Sindi kalevivabrikust. Kuigi pärnu oli suvitustlinn, kus väliselt domineerisid kadakasakslikud "patisaksad" ja "odavad rootslased" väliskülaliste - suvitajatena - siiski sisulise ilme andis linnale kodanliku korra suhtes leppimata Pärnu proletariaat.

Seda teadis ja kartis kodanluse ladvik ja see pärast oli täitsa loogiline, et uue tehase asukohaks valiti Kehra, olgugi, et see majanduskoostisukohast vaadelduna märksa halvem koht oli kui Pärnu. Pärnul oli hea raudtee ja veeühendus. Pärnu sadamasse võisid sisse sõita kuni vana Waldhofi vabriku asukohani Pärnu jões suured mere-laevad, läheduses oli metsarikas tagamaa Valga- Viljandi - Pärnu maakondade suurte metsamassiividega. Kehras see

kõik puudus. Oli vaid raudtee ühendus. Kodanlus aga kaalutles et Kehrasse koguneb töölisi üle kogu vabariigi. Pole neil endist ühtekuuluvuse ega organiseeritusetunnet. Rahulikum ekspluateerida, kergem valitseda. "Eesti Metsa ja Tselluloosi Aktsiaühingu" juhatuse koosolekul esitas juhatuse esimees O. Hinto Kehrasse koha valiku õigustamiseks igatsorti majanduslikke kaalutlusi nagu veo kaugused, Jägala jõe vee pühitaskuvõime ühes sekundis, vee puhuseprotsent jne., mis pidid olema eeliseks teiste kohtade ees.

Neid kaalutlusi pidas õigeks ka O. Peltzar oma diplomitöös "Kehra tehase ajaloo ja tänapäevast". Eelpooltoodut arvestades ei saa neid kaalutlusi õigeks pidada. Kehrasse sulfaattselluloosi tehase ehitamisel koha valikul olid esiplaanil poliitilised, mitte majanduslikud kaalutlused. Neid muidugi ei öeldud otseselt välja, vaid maskeeriti jutudega majanduslikust kasulikkusest.

Milliseks kujunes tehasetöölise koosseis? II jaoskonna tööinspektorid poolt kinnitatud Kehra sulfaattselluloosi tehase tööliste nimekirjas, seisuga 16. oktoober 1936.a. oli 570 töolist. 1 Nende tööliste passi- ja sisseregistreerimise andmetest nähtub, et 208 töolist või 36,48% tuli Kehrasse mitmesugustest maakohadest terve vabariigi ulatuses, 138 töolist või 33,68% oli pärit linnadest ja linnatüüpi asulast. 39,84% või 224 töölise kohta puuduvad andmed. Need olid nähtavasti rändavad metsa- ja teetöölised, ehitustöölised, ning "kraavihallid"- elukutselised kraavitöölised. Mõningal määral

1 ENSV ORKA, f. 413, n.l. s.-ü.9. l. 1-95.

oli tehase tööliste hulgas ka ümbruskonna taludest pere-
poegi, kes talvel käisid tööstustes töö ja suveks talusse
tagasi läksid. Mingist klassiteadvusest nende juures muidugi
kõnelda ei saa.

Kehra sulfaattselluloositehaste tööliste nimekirjas
1937 - 1938.aastal koos ehitustöölistega oli 816 inimest.¹
Nendest oli vallalisi 286 töolist või 35,18% tööliste üldarvust,
abielus töölisi oli 239 töolist või 29,16% üldarvust. Töö-
lisi, kelle perekonnaseisu kohta puuduvad andmed oli 35,66%
tööliste üldarvust või 231 inimest. Need olid nähtavasti
endised rändtöölised. Nende arv vastab ligikaudu nende töö-
liste üldarvule, kelle kohta eelmises arvestuses samuti
puudusid andmed.

Kehra tehase tööliste palkade tõstmise projekti
nimestiku järgi töötas 1940. aasta septembri kuus tehases
383 töolist ja meistrit.² Sellest nimekirjast selgub, et
töölised jagunesid vanusegruppide järgi järgmiselt:

Kuni	%	20-30	%	30-40	%	40-50	%	üle	%
20.-ne üld-		aasta- üld-		aas- üld-		aas- üld-		50-ne üld-	
vanuse- arvust		ni arvust		ni arvust		ni arvust		aasta arvust	
18	4,4	131	34,2	154	40,2	61	16	20	5,2

Nimestikust näeme samuti, et töölisi vanusega 20 kuni
40 aastat oli tööliste üldarvust 74,6% seega kaks kolman-
dikku kogu töölistkonnast.

¹ ENSV ORKA, f. 4013, n.1. s.-ü. 10.

² ENSV ORKA, f. 4013, n.1. s.-ü. 12. l. 1-70.

Kehra tehase tööliskonna struktuuri ja olukorra mõistmiseks peame silmas pidama V.I.Lenini seisukohta proletariaadi klassistruktuuri kohta: "Kapitalism ei oleks kapitalism, kui "puhast" proletariaati ei ümbritseks äärmiselt kärju hulk siirdetüüpe - proletaarselt poolproletaarsele (sellele, kes pooleldi hangib endale elatusvahendeid tööjõu müümisega), poolproletaarlaselt väiketalupeojale (ja väikekäsitöölisele, kodutööndajale, väikeomanikule üldse), väiketalupeojalt kesketalupeojale jne. - kui proletariaadi enda hulga poleks jagunenud enam ja vähem arenenud kihtidena, jagunenud kodukoha, kutseala, mõnikord usundi jne. järgi

Kõigest sellest aga tuleneb absoluutse paratamatusega, et proletariaadi avangardil tema klassiteadlikul osal, kommunistlikul parteil, on vaja ja on tingimata vaja kasutada laveerimist, kokkuleppeid, kompromisse poolproletaarlaste mitmesuguste rühmadega, tööliste ja väikeomanike mitmesuguste parteidega. Kogu asi seisab selles, et osata rakendada seda taktikat proletaarse, klassiteadvuse, revolutsioonilisuse, võitlus- ja võiduvõime üldise tõstmiseks.¹

Kui Kehra sulfaattselluloositehas 25.augustil 1938. aastal pidulikult avati - peeti seal iseenda ülistuseks kodanluse ninameeste poolt rida kõnesid. Kõ seda kodanluse liidrid tahtsid - või mitte, kuid pidid tunnistama, et tehas ei vasta temale pandud lootustele. Nimelt läks tehase ehitustöö peaaegu 2 korda kallimaks, kui oli planeeritud. Eelarves oli 4 - 5 miljoni krooni piirides. Tegelik kulu oli aga 7.7 miljonit krooni.²

¹ V.I.Lenin, Teosed, 31.kd., lk.54-55.

² "Tööliskoja Teataja," 1938, nr.10, lk.242.

Majandusminister soovitas oma peokõnes tehase ~~administ~~-
administratsioonile "hoolikalt kalkuleerida, juhtida ette-
võtet säästlikult ja ettevaatlikult." ¹ Selge oli kohe igapähele
mida selline mõistaandmine tähendas. Tarvis suurendada teha-
se aktsionääride kasumeid, tööliste suurema ekspluateerimise
arvel.

Nõuanne muide, ei jäänud hüüdjaks hääleks.

1938.aasta suval töötas Kehra tehases ligikaudu 700
töölist. Üle 300 töölise vallandati montaažitööde lõppemisega.
Sealjuures ilmnnes teravalt hoolimatu suhtumine töölistesse
tehase administratsiooni poolt. Oma avalduses II. jaoskonna
tööinspektorile, kelle piirkonda kuulus Harju maakond, kirju-
tas tööline A. Lootus, et ta võeti 17.augustil 1938.aastal
Kehra tehasesse tööle montaažitöölisena. 23.augustil vigastas
ta töö juures kaks sõrme. Arsti poolt vabastati ta tööõnnetuse
tõttu töölt kuni 2.septembrini. Pärast seda anti talle lõpp-
arve. Ei öeldud 2 nädalat ette ega antud ka enne palgaraa-
matud kätte.²

II jaoskonna tööinspektor lõpetas asja, kuna tehase
administratsioon väitis et tööline olevat palgatud kuni
31.augustini 1938.a.

Tööline N.E.Aasaleht laadis Kiltsi jaamas vagunisse
Kehra tehasele sulfaatpuid. Palka aga ei mõeldudki talle maksta.
Täkirjutas selle kohta II. jaoskonna tööinspektorile: "Ma
palun Teid appi tulla, nenda saksadega rääkida, nemad ei
võta minu juttu kuulda ja peavad töölisi nagu koerteks. Palk
paar nädalat saamata." ³

¹ "Tööliskaja Teataja" 1938, nr. 10, lk. 242.
² ENSV OMA, f.2112, n.l. s.-ü.120. l. 1, 2.
³ Samas, s.-ü.320, l. 1,2,3.

II. jaoskonna tööinspektor vastas sellele avaldusele, mis saabus talle 29. augustil, 2. septembril 1938a., et...

"Kuna Teie avalduses pole näitatud täpselt, kes oli tööandja ja selle elukoht või elatise asukoht ja nõudesumma, siis ei saa tööinspektor asja lahendamisele võtta.

Ei ole midagi öelda. Tööinspektor ei teadnud Kehra tehase asukohta!?

Töölised N.V. Raudkivi, N.L. Kokas, Hans Tapp jt.

esitasid nõudmise Kehra tehase administratsiooni vastu nende ebaõige vallandamise pärast.¹ Nii vallandati rida töölisi 31. augustil 1938. a. Päevapealt anti neile lõpparve ja palgaraamat. Palgaraamat aga oleks pidanud töölistel varsm käes olema ja vallandamise puhul oleks pidanud neile maksmise seaduses ettenähtud kahe nädala palga ootamatu vallandamise puhul.

II. jaoskonna tööinspektor aga jättis tööliste kaebused tähelepanemata ja rahuldus täielikult tehase administratsiooni seletusega, et "Kõik olevat kõige paremas korras!:" Tehase administratsioon tegi seda teadlikult oma huvides ja tööliste kahjuks. Kuna tööraamatuid hoiti tehase kontoris, aga antud tööliste kätte, ei teadnud töölised mida sinna oli kirjutatud.

Eelpooltoodust ilmneb, et niigi puuduliku ja armetu kodanliku vabariigi tööseadusandluse rikkumine oli üsnagi avalik ja tavaline nähtus.

¹ ENSV ORKA, f.2112, n.1. s.-ü. 121, 1.1.
s.-ü. 122, 1.1,2.
s.-ü. 123, 1.1.

Kokkuvõtteks näeme, et 1938.aasta augusti kuus hakkas Kehra sulfaattselluloositehas toodangut andma. Nii töölised kui tehase insenertehniline personaal ja administratsioon olid komplekteeritud. Milline oli tööliiskonna sotsiaalne koosseis nägime eespool. Kodanliku korra tingimustes, alalise tööpuuduse tondi ähvardusel pidid töölised kanni haarama igast vähegi võimalikust tööotsast. Nii koguneski Kehrassa üle vabariigi töölisi.

Meistrid, arvult 15 lasti välja õppida Soomes. Kas seepärast, et neid ei usaldatud, või mis tõenäolisem, nendele surveavalduseks, töötasid veel tehases paralleelselt 15 soome meistrit. Nad said kõrget palka pea-aegu mitte- midagi tege- mise eest.

Tehase peadirektor ja aktsiaseltsi juhatuse esimees Oskar Hinto asus Tallinna, samuti tehase direktor Toonekurg. Nende asetäitjana juhtis kohapeal tehast peainsener. Dr. Artur Puksov. Kuidas see töölistesse suhtus näitab üksainus fakt. Ta kabinetis pöördunud peale tema tooli ühtegi teist istet. Töölised, kes ühe või teise asjatoimetuse pärast tema poole pidid pöörduma, olid sunnitud alati ta ees püsti seisma.

Produktsiooniosakonna ülem oli endine valgekaardi ohvitser I. Popoff. Selle osakonna vahetusmeistrid Enn Eero, Endel Jukk, Richard Pikner ja Paul Juuruga olid kaitseliidu komandörid.

Kuidas elasid ja võitlesid oma õiguste eest töölised kodanliku perioodi lõppaastail - seda vaatleme järgmises peatükis.

III P e a t ü k k. Töölise olukord tehases ja klassivõitlus

1936. aasta alguses oli Anija vallas vaid mõni üksik pisikäitis. Nii oli Anijal meierei, elektrijaam ja saeveski, Soodla külas vesi- ja villakraasimise veski, Muugamäel sae- ja jahuveski, Kehra mõisas saeveski ja tellisetehas, Pikva mõisas tellisetehas ja Pikaveskil vesi- ja saeveski ning piiritusevabrik.¹ Kõigis neis pisikäitistes töötas üks kuni kaks töolist. Olukord muutus järsult, kui ehitati Kehra sulfaattselluloosi tehas. Viimase tööstustöölise arvukas perekas hakkas vallale oma ilmet andma.

Kehra sulfaattselluloositehas oli 1938, aasta oktoobrikuuks välja jõudnud ehitamise ja montaažitööde ajajärgust ning tehases algas igapäevane tootmistöö.

1938. aastal kehtima hakanud põhiseaduse järgi sai Pätsi- Laidoneri fašistlik diktatuur juriidilis - konstitutsioonilise aluse. Kaotati peaaegu täielikult demokraatlikud vabadused, mis olid kodanlikus Eestis kogu esg varemgi kitsendatud. Oma poliitiliste vastaste terroriseerimiseks töötis päts kohtulike repressioonide kõrval esiplaanile administratiivkaristused. Politseiline aparaat sisekaitse-ülemast prefektide ja komisarideni sai õiguse elukohast välja saata ja karistada arestiga ja vangistusega kuni 3 kuud või rahatrahviga kuni 3000 krooni. Süüdistatuil polnud tegelikult võimalust ennast õiguslikult kaitsta. Neid karistusi

1 **NRRA**, f.66, n.l. s.-ü. 1, 2, 1,2.

rakendas valitsus üsna meelevaldselt ja laialdaselt nii pahempoolse töölisliikumise kui ka progressiivse intelgentsi vastu.

Selline olukord soodustas muidugi töörahva eksplua-
teerimise suurendamist kapitalistide poolt. Majandusministeeriu-
mis ametlike andmete järgi tõusis elatüsmaksumus aastail 1934-
1938 22 protsendi võrra. Tegelikult oli elukalliduse tõus
veelgi suurem. Kesk- ja väiketööstuste tööliste lajade hulkade
palgatase jäeti kaugemale maha elukalliduse tõusust.¹

Ametiühingulise tegevuse halvamiseks ja pidurdamiseks
loodi nn. "tööliskoda". Selle etteotsa seadis valitsus endi-
sed sotsid ja poliitilise partei nuhid. Streikimine keelati
kriminaalkaristuse ähvardusega ja tööliste streigivabadus
saendati nn. töötülide algatamise "vabadusega," kusjuures
"lahendamise" ülesanne jäi fasisitlikule valitsusele. Valitsuse
poolt moodustatud "töötülide lahendamise komisjon" kaitses
loomulikult vaid kapitalistide huvisid. Kuid vaatamata fasisit-
liku valitsuse survepoliitikale ei loobunud laialdased tööliste-
massid võitlusest oma elulise huvide eest.

Milline elatustase kodanliku Eesti tööstustöölistel
1938.aastal oli, selle kohta võime vaatamata "Vaikse aja"
ajakirjanduseetasaalulitamisele, leida tolelaegsest ajakirjan-
dusest küllaltki tüüpilisi ja võrdlemisi üldistavaid märkmeid.
"Et Eesti tööliste reaalteenistus ja elustandard on üks madala-

¹ ENSV Ajalugu, lk.488.

tõusu aastatel peaks aset leidma üldine ostujõu tõus, on tõsiasi. Kuid vastupidiselt oleme sunnitud konstateerima tunduvalt ostujõu langust. Tegelik vahe ostujõu languse ja elukalliduse tõusu vahel on veel suurem kui seda näitab ametlik statistika ja selle mõju tunnevad otseselt kõige ^{sa}valumini palgasaajad." ¹ Nii kirjutab "Tööliskoja Teatajas" keegi "kah" tööliste huvide eest "võitleja".

Samas märgitakse: " Eesti tööliste palgad loetakse maailmas madalaimate liiki. Kui Austraalia tööline vajab oma päevase elatuse saamiseks vaid neli tundi tööd teha, siis eestlane vajab selleks hoopis enam." ² Härra muidugi ei sõandanud öelda, et selleks kulub vähemalt 12-14 tundi tööd ja ka ainult sel juhul kui tööd üldse leidubki. Ametiühingulise liikumise halvamise eesmärgil loodud "töölismaja" tegelased aga tegid näo nagu nad oleksid selle tõsiasi, mis ~~õigal~~ Eesti töölisel ammugi om nahal proovitud selge oli - alles nüüd avastanud.

Suurkodanluse häälkandja "Päevaleht" aga kirjutas 8. septembril 1938.a. "Majandusliku ringvaate rubriigis tselluloosituru seisukorrast: "Jooksva aasta esimesel poolel on Rootsi, Soome ja Norra sulfaattselluloosi eksport olnud 894400 tonni eelmise aasta I peala 1088700 tonni vastu, seega on vähenemine 18%. Kõige suurem oli tselluloosiekspordi tagasimineku juunis, millal langus oli 212000 tn-lt 145300 tn-ni., seega 31%. Sulfiittselluloosi hinnaks kõvalt tselluloosilt

¹ "Tööliskoja Teataja" 1938, nr.4, lk. 105

² "Tööliskoja Teataja" 1938, nr.4, lk. 105

on ca 2 dollarit 100 lbs-lt, kuna see 1937.a, sügisel oli 3,73 dollarit.¹

See kõik ei teinud Eesti kodanluse tuusadele muret, kuna nende majanduspoliitika oli orienteeritud hitlerliku Saksamaa poole. Pätsi kaasdiktaator ja diktatuuri kaasautor kindral Käidoner, pidades Tartus 15.jaanuaril 1939.a. kõnet, märkis bravuurselt: "Meie majandus sammub järjekindlalt töusuteed. Meil on nüüd kogunenud jõukust ja see kasvab jõudsasti."²

Kindralist politikaanil oli omamoodi õigus. Töötajate eksploateerimise suurendamise arvel kasvas tõesti eesti kodanluse ninameeste ja nende väliamaiste soosijate jõukus. Töörahas aga vaesus.

"Kaubandus Tööstuskoja Teataja" märkis uhkelt, et tselluloosi- ja paberitööstuses ulatus meestööliste tunnistasu töus 36,4 sendilt 37-le sendile.³

"Kaubandus- Tööstuskaja Teatajas" ilmus 1939.a. artikkel pealkirjaga "Eesti tööstustoodete ekspordist".⁴ Selles oli loetletud kõik Eestis toodetavad eksportartiklid. Ühesõnaga- kõigest oli juttu - ainult mitte tselluloosist. Ilmselt oli selge, et sõjaolukorra tõttu tselluloos, kui strateegiline tooraine veosed olid nii ostja kui müüa huvides varjatud või näidatud teiste kaupade all.

1 "Päevaleht" nr.243. 8.sept. 1938, lk.6

2 "Kommunist" nr.77., 18.sept. 1940.

3 "Kaubandus-Tööstuskaja Teataja" 1938.a. nr.3, lk.56.

4 "Kaubandus- Tööstuskaja Teataja" 1939.a. nr.15, lk.409.

1938.aasta lõpul töötas Kehra tehases ligikaudu 400 töolist.

Väga suurt nurinat ja pahameelt tekitasid töelistes Kehra töölisasulas olevad korteritingimused. Ühetoalise korteri eest pidi tööline maksma kuus 12 - 15 krooni üüri. Kahetoalise korteri üür oli vähemalt 30 krooni kuus.¹ Keskmisel tehasetöölise kuupalk oli aga tollal 50-60 krooni. Seega pidi tööline maksma majaomanikule üüriks vähemalt 25 - 50% kuupalgast.

Tehase kortereis elasid aga peamiselt meistrid ja künnikud, kes maksid kuus korteriüüri 8 krooni. Nende keskmine kuupalk oli 180 krooni. Seega maksid nad kuupalgast 5,3% üüriks, kuna eelpool näeme, et väljaspool korteris elavad töölised maksid kuupalgast keskmiselt üüri 25-50%. Osa töölisi elas barakkides, mis olid ajutiselt püstitatud tehase ehitusperioodil, kuid säilisid edaspidi elamutena suure korteri kitsikuse tõttu. Töölise juurevoolu Kehrasse ja korterikitsikust kasutasid kohe ära majaomanikud. Asuti püstitama kiiresti üürikasarmuid. Nii ehitas A. Niemann 1938. aastal maja, põrandapindalaga 293,8 m². Majas oli 16 korterit, nendest oli 6 korterit 21,1 m² pindalaga. Teised korterid olid kõik väiksema põrandapinnaga. Kehra tehase töölise Arno Karule ja liikmeline perekond elas 16,3m² suuruses korteris, Rein Mägi 4- liikmeline perekond elas 16,3 m² korteris jne.²

¹ "Tööliskoja Teataja" 1939, nr.1. lk.28.
² HARRA, f.66, n.1. s.-ü. 1.2,3.

1939.aastal ehitas Robert Kallas 9 korterilise üüri-
kasarmu, mille kogupindala oli 109,5 m². Majas elas 24 üüri-
list. Heinart Prokustel oli 11,6 m² pindalaga korter kus
elas 2 inimest. Olga Bakunova pere kolm inimest elasid
7,5 m² pindalaga korteris jne. Selles majas oli kõige suu-
rem korter 13 m² pindalaga, kus elas Richard Neideri 2-
liikmeline perekond. Majas puudus elektrivalgus.¹ Paljud
töölised ümberkautsetes külades, kus neil oli vaid maga-
miskoht, sealjuures käidi kuni 10- 15 km kauguselt tööl.

Ka tööliste toitlustamise asjus polnud olukord kuigi
hea. "Toiduained on siin väga kallid, mõned artiklid isegi
kallimad kui Tallinnas," märgitakse "Tööliskoja Teataja"
informatsioonis Kehra tööliste elu- olu kohta.

Tehase administratsiooni poolt käituti töölistega
toorelt. Töölisnaine, kelle mees oli haiglas ja kellel
kodus ootas 4 last süüa, vallandati töölt, kuna tema tegevat
poliitikat.² Eriti toorelt käitus tehase tolleaegne koha-
pealne direktor Toonekurg, kes ise sai kuupalgaks 1000 kroo-
ni. Nii mõnegi kergema üleastumise puhul eemaldati töölisi
töölt nädalaks ja rohkemakski. Kui üks tööline vallandati
lahkhelide tõttu meistriga ja teine meister võttis sama
töölise tööle kui tubli töömehe, siis esimene meister tegi
kõik selleks, et esda töolist tingimata vallandataks.³
Äärmiselt jõhkralt käitus hoovikümnik Alaküla naistöölistega.
Kes ei tahtnud täita tema soove, paigutati kohe ümber halve-

1 JARRA, f. 66, r. 1. s. - ü. 3, l. 2, 3

2 "Rahva Hääli" nr. 21, 13. juulist 1940.

3 "Kommunist" nr. 10, 13. juulil 1940.

male vähemtasutavale tööle.

1938/1939. aasta talvel tehti tehase administratsiooni poolt korraldus, millega töölisi sunniti tegema tehases igasugu ettejuhtuvat tööd, kuigi selline nõudmine käis niigi puuduliku kodanliku vabariigi töökaitseseaduse vastu.

Tehase aurutusosakonnas, kus söehappegaasid rikkusid kurgu- ja silma ilanahka, ei pandud elektrikokkuhoidu tehases üles ventilaatoreid, vaatamata mitmekortsetele tööliste nõudmistele. Isegi Kehra jaoskonna arst Traat, keda ei saanud süüdistada liigeses poolehoius töölistele, oli sunnitud tunnistama, et kurgu- ja silmahaigused tehases enam ei lakka, kui on ventilaatorid ülesse seatud.

Tööliste poolt odava elektri saamise nõudele vastas direktor Toonekurg, et odavat voolu pole võimalik anda, kuna vastasutatud elektriselts tahab omati teenida! See nn. "elektriselts" oli aga Kehra tehase alluvuses. Kui väljaspool tehase maja elunevad töölised küsisid endi majandusliku olukorra kergendamiseks korteriraha, siis ähvardas tehase administratsioon tõsta tehase majades üüri, et töölised seal poleks eesõigustatud olukorras.

Soomes väljaõppinud spetsialistide palganõudmise nõudele vastati, et nad olgu õnnelikud, kui neil on avanenud võimalus labida tagant tulles töötada masinail. jne. jne.

Töölised ei saanud sellise olukorraga leppida.

kasutati igat võimalust, et võidelda oma oluliste huvide eest. Pätsu diktatuuri tingimustes töölisklassi väiksemadki katsed nii palgaolude kui ka töötingimuste parandamise alal olid otseselt seotud riigiaparaadi hoolika ja lakkamatu järel-

valvega. Kuna uute ameti-ühingute asutamine oli takistatud, tuli tahes- tahtmata töölistel kasutada lubatud töölisnõukogude ja vanemate institutsiooni.

Nii tuli Kehra sulfaattselluloositehase töölistkonnal valida töölisnõukogu ja töölisvanemad. See ei toimunud nii lihtsalt. Selleks toimus neli tööliste üldkoosolekut. Esimene üldkoosolek toimus 26. septembril 1938.a. Teine koosolek 29. septembril, kolmas 14. oktoobril. Kui esimestel koosolekutel nõuti valimiste läbiviimiseks kvoorumit, siis pärast seda ei nõutud. Töölisvanemateks valiti Gustav Roosmann, Johannes Kübarsepp, Herman Kūūra, Evald Raudsalu ja Vladimir Põdra. Töölisvanemate asetäitjateks valiti Fiilip Preis, Karl Vainola, Gustav Vaha, Jaan Tamm ja Karl Männik,¹ kellest Nõukogude võimu taaskihtima hakates sai miilitsa töötaja.

Ametlikult pidid töölised töölisnõukogu kaudu ajama asju administratsiooniga. Ettepanekud selleks arutati läbi tööliste üldkoosolekutel, mis toimusid vajaduse järgi.

26. veebruaril 1939.a. toimunud tööliste üldkoosolekul märkis töölisnõukogu esimees Kübarsepp, et... "senised ettepanekud käitise juhatusel töölise olukorra kergendamise asjaks on peaaegu viimaseni tagasi lükatud põhjendusega, et sulfaadi hinnad olevat madalad ja puuduvat turg.² Tegelikult tehasel tollal turustusraskusi ei olnud.

1 ENSV ORKA, f.50, n.1, s.-ü.3369, l.95.

2 "Tööliskaja Teataja" 1939, nr.3, lk.82.

1938.aasta esimese kolme tegevuskuu jooksul andis tehasesse inventeeritud kapital 9% kasu. 1939.aastal saadi sulfaadi müügist 2500000 krooni. Puhaskasu oli sellest 750000 krooni, millisest summas arvati 150000 krooni amotisatsioonikapitaliks ja 600000 krooni tagavarakapitaliks. Tehas töötas täiskoormusega. Endise majandusministri Sepa sõnade järgi loodeti 1940. aastal saada sulfaadi müügist 5000000 krooni, puhaskasu oleks olnud siis 1500000 krooni, sest tootangukulud olid endised.¹

Seega ei ole õige O.Peltseri arvamus, et "kuni nõukogude võimu kehtestamiseni oli vabrikul raskusi toodangu realiseerimisega. Laod olid kaupa täis".² Seda juttu aeti tehase administratsiooni poolt töölistele, et nad ei nõuaks palga tõstmist ega elutingimuste parandamist. Milline oli turustuse osas tegelik olukord võime veel lugeda "Eesti Metsa ja Tselluloosi A/Ü eelarve ülevaatest" 1940.a. alates, milles on käsitatud ka 1939. tootmisaasta tegevust. Loeme: "1940.a. toodang on kalkuleeritud 33.000 tonnile. 1.märtsini 1940.a. oli lepinguid sõlmitud 23500 tonnile, mis kataks poolaasta tootmisega eelmisest aastast lattu jäänud kaubaga. Müüki pole teadlikult forseeritud, kuna hinnad seni näitavad pidevat tõusu." ³ Lähemat selgitust selle aruande juurde enam vaja pole.

Tehase töölised kõnelesid 26. veebruaril 1939.a. toimunud koosolekul, et esialgseid tükitööde hindu on tugevasti kärbitud ja et selletõttu viimasel ajal on tööliste

1 "Kommunist" nr.10, 13.juulil 1940

2 O.Peltser, lk.26.

3 ORKA, f. 4013, n.1. s.-ü.5, l.1, 2.

teenistus suuresti vähenenud. Propsiväljal propside koorimise juures valitseb ebaõiglane kord, kuna kümnike pailastele antakse koorida jämedamõdulisi propse, teistele aga antakse koorida peenikesi propse. See pole aga midagi muud kui kaudne palkade reguleerimine - ühtedele rohkem, teistele vähem.¹

Vähese töötasu tõttu olid töölised sunnitud isegi öösiti töötama, hiilides salamahti läbi traataia propsiväljale. Niisuguste asjaolude tõttu olid propsivälja töölised palgad väga erinevad, ega olenenud töölise individuaalsetest võimetest. Need töölised, kes ei töötanud üle 8 tunni päevas ja olid sealjuures sunnitud koorima peenikesi propse - teenisid väga vähe. Selle eest nimetati neid kümnike poolt laiskadeks ja ähvardati vallandada.

Tehase sauna pidas administratsioon samuti äriliseks ettevõtteks, millest taheti võimalikult rohkem kasu saada. Sauna kasutamist peeti töölise poolt nii kalliks, et see suurematele perekondadele üle jõu käis.²

Puhtuse ja tervise kaitse huvides nõudsid töölised, et sauna kasutamine peaks olema tasuta.

Sellepeale tehase administratsioon ei reageerinud.

Ikka ja jälle kõnelesid töölised sellest, et korteriolud on Kehras väga kehvad. Tehase administratsioon ja aktsiaseltsi juhatus ei ole pööranud vähematki tähelepanu töölisele elukorterite ehitamisele. Korterid ehitati küll,

1 "Tööliskoja Teataja", 1939. nr,3 lk.82.

2 Samas.

kuid ainult ametnikele ja meistritele, kuna töölistest vaid mõned üksikud said tehase elamuis korteri. Eramajade üürid olid väga kallid, ega jäänud peaaegu sugugi maha Tallinna üüridest. Kortерid aga oma headuselt olid iseenesest mõistetavalt palju halvemad kui Tallinnas.

Kohalikule Kehra asula majaomanikele oli seega, nagu juba eelpool mainisime, tehase poolt võimaldatud lubamatult kõrgelt teenida tööliste peavarju arvel. Palgad aga sealjuures olid võrdlemisi madalad. Nii oli 1939.aasta algul meestöölise keskmine tunnipalk 35 senti, kuid see oli ikkagi aritmeetiline keskmine, millest enamik töölisi said vähem tunnitasu kui 35 senti ja sedagi, nagu nägime eelpool, mitte 8- tunnilise tööpäevaga.

Tehase töötajate üldkoosolek tegi töölisvanemate nõukogule ülesandeks nõuda tehase administratsioonilt kiires korras kõigi eelpool märgitud puuduste kõrvaldamist. Ühtlasi otsustati nõuda 10 krooni kuus korteriraha kõigile nendele töölistele, kellele pole tehase poolt võimaldatud korterit. Töölised nõudsid, et esimesel võimalusel asugu tehas ajakohaste tööliselamute püstitamisele.¹

Tehase administratsioonil oli oma "kava" tööliste rahustamiseks. See "plaani" nägi ette töölistele 15 aastaks maa ja laenu andmise oma individuaal-elamute ehitamiseks. Seda plaani ei pidanud töölised loomulikult otstarbekohaseks, kuna see oleks sidunud töölisi mõttetult tehase saatusega ja koormanud neid niigi väikeste palkade juures ülejökäi-

¹ "Tööliskoja Teataja", 1939. nr.3, lk.82.

vate kohustustega. Tehasest vallandamise puhul need tööli-
sed oleksid sattunud äärmiselt raskesse olukorda. Vallanda-
mise hirmu tekitamisega oleks võidud tööpalka kinnikülmutada
ja selliseid töölisi sundida töötama äärmiselt madalate
palkadega.

Tööliste õigustatud nõudmised endi palga ja korteri-
olude parandamiseks jättis tehase administratsioon kõige
suurema südamerahuga täitmata "põhjendusega" et elukallidus
ei olevat viimasel ajal tõusnud", nagu kandis tööliste koos-
olekul 25. mail 1939.a. ette administratsiooni seisukoha töö-
lisvanemate nõukogu esimees J. Kübarsepp.¹

"Tööliskoja Teatajast" nr.8, 1939.a. võime aga
lugada, et ...Viimase nelja aasta jooksul on ametlike am-
mete kohaselt elukallidus tõusnud 27%, kusjuures ametlik stati-
stika millegipärast ei peegelda hüürihindade tõusu viimase
aasta jooksul.

Toitluse indeks on tõusnud 35% ja sel kulude lii-
gil on erilise tähtsus töötavate hulkade olukorra seisukohalt.
Samal ajal on tööliste keskmine teenistus tõusnud suurtöös-
tustes kõigest 20%, seega reaalpalgad on langenud majandusliku
tõusu ajajärgul vähemalt 5,5%, naistöölise osas koguni 9,5%,
juure arvamata üürihindade tõusu viimase aasta jooksul. Üksi-
kutes tööstusharudes ulatub reaalpalkade langus nii mees -
kui ka naistöölise osas üle 15%.² Näema, et töölise reaal-
palk aina langes.

Tegelikult oli reaalpalka langus palju suurem. Tuleb

¹ "Tööliskoja Teataja", 1939. nr.8, lk. 196.

² Samas.

ka veel arvestada alalist tööta-tööliste ja ajutiselt tööga varustatute hulki, siis saame sellest olukorrast selgema ülevaate. Milline oli tööliklassi olukord kodanluse poolt kiidetud pätsu "demokraatia" lõppaastail, seda pidi isegi härrasots L. Johanson tunnistama, kui ta märkis, et meil ... "tööliklass on majanduslikult ~~vaes~~ ja sotsiaalselt kõige raskemas olukorras." ¹

Kulakuist koosnev Anija vallavalitsus leidis ka omakord, et vaja ka Kehra tööliste arvel raha teha. Anija valla territooriumil asus Kehra tehas. Töölisi maksustati ebaõiglaselt kogukonnamaksuga. Töölised protesteerisid, kuid asjatult. Õigust nad ei saanud.

Kehra töölised ei rahunenud. 21. juulil 1939. a. toimus järjekordne tööliste üldkoosolek, kes otsustas, arvestades kohapealset eriti kõrget elukallidust ja saajuolu, et tehase kandevõime võimaldab palgaolude parandamist, nõuda palkade tõstmist 3 - 7 senti tunni kohta. Nende nõudmiste mitterahuldamiseks otsustati alustada nn. töötüli.² Streigid ja streikimine oli Pätsi diktatuuri lõppaastail kriminaalkaristuse ähvardusel keelatud.

Läbirääkimised tehase administratsiooniga palganõudmise ümber kestsid kuni oktoobrikuu keskpaigani, jõudes siis tehase administratsiooni vastutulematuse tõttu surnud punkt ja lõppedes üsna omapäraselt . 17. oktoobril 1939. aastal oli tehase tööliste üldkoosolek, kus pidi tulema arutusele palganõudmise andmine edasi töötülide

¹ "Töölikaja Teataja" nr. 10, 1939. a. lk. 251.

² "Töölikojo Teataja", nr. 8, 1939. a. lk. 216.

lahendamise komisjonile. Koosolek ada hääletas palganõudmise maha!! Olgu siinjuures mainitud, et see koosolek oli esimesel korral kvoorumi mittekokkusaamise tõttu teistkordne. Ja selletõttu ei avaldunud selle koosoleku otsus mitte kogu tehase tööliskonna tahe, vaid hetkeliselt tekkinud meeleolu. Koosolekust võttis osa seekord tehase 338 töolisest vaid 146 töolist. ¹

Niipalju siiski töölised selles palgavõitluses saavutasid, et tehas hakkas novembrist 1939.a. maksma töölisele lasteabiraha. Lapse pealt maksti 1 sent (loe: üks) tunnis juurde. See tegi päevas 8 senti välja, olles seega kolm korda väiksem kui Tallinna tehaste töölistel.²

Kehras töötas tollal 15 Soome kodanikku "spetsialistidena", igaüks saades 185 krooni kuus palka, pluss korter, küte ja valgustus. Vahetusmeestrid ja "targemad" spetsialistid said 245 krooni kuus, pluss korter, küte ja valgustus. Need "spetsialistid" olid Soomes olnud harilikud lihttöölised.³

1938. aasta oktoobrist kuni 1939. aasta oktoobrini ühe aasta jooksul ulatus tselluloositoodang Kehras 40000 tonnini. Kauba turustamise suhtes olid väljavaated head, sest kui sõja tõttu oli maailmaturul sulfaadi järgi nõudmine suure. 1938. aasta aruandest nähtub, et tehasesse inventeeritud kapital kandes juba esimese tegevusaasta esimese nelja kuuga kasumit ca 9%.⁴

See polnud sugugi halb tulemus aktsiate omanikele.

1 "Tööliskoja Teataja" 1939. nr.12, lk.318.

2 Samas, lk.319.

3 "Tööliskoja Teataja", 1939.a. nr.12, lk.319

4 Samas

Kui kapitalistide iseloomustab just see, et mida rohkem nad saavad kasumit, seda jultunumaks ja häbematumaks nad lähevad. Pätsi fasistliku diktatuuri riigimustri järgi olid kaubandus- tööstuskoja alla koondunud suurkapitalistid ning suurkaupmehed- spekulandid. Selle "koja" häälkandja^s ilmus 1940. aasta algul artikkel "Tööstuse olukord aastavahetusel", milles muuseas esinesid sellised "mõttepärlid;" "Meile pais- tab nurin korterikitsikuse ja kalliduse üle liialdatud olevat".¹

Ja edasi: "Ajalehed tõid 13.jaanuaril s.a. teateid, et üürid köök-tubades on tõusnud 28-35%, 1 toa ja köögiga kortereis 27-38%, ning 2 toa ja köögiga kortereis 18-34%, võrreldes 1935.aastaga. Säärane korterite kallinemine ei tarvitse meie arvates põhjustada veel mingit erilist häiret suurtööstuse tööliste keskel."²

Ja nagu irvitades sellele lisas³: "Ja korterikulu nõuab kõigest 19,5-24,4% nende büdjetist".³ Kapitalisti see ei liigutanud kui tööline pidi oma 50-60 kroonilisest kuupalgast maksma 25 - 50% üüriks!

Vanaaegne vanasõna kõlas nii: "Keda jumal tahab karistada, seda tabab ta lollusega." Mis puutub Eesti kodanluse, siis peab ütleva, et enne nõukogude võimu taaskehtestamist oli ta küll nagu pimedusega löödud.

Samas "koja" häälkandja numbris on esitatud ka "retseptid" tööliste edasise ekspluateerimise suurendamiseks: "Tuleb pidurdada tööpalkade tõusu suurtööstuses. Tööaja

1 "Kaubandus-Tööstuskaja Teataja" 1940, nr.4, l.100.

2 Samas.

3 Samas.

lühendamise palgalise puhkeaja laiendamise läbi tuleks ära jätta." ¹ jne. jne. Kommentaarid on siin üleliigsed.

Et hoida vaos ja hirmutada rahulolematuid oli Kehra tehases sisse seatud omapärane trahvisüsteem: iga-suguste pisiüksimuste, suitsetamise jne. eest alandati töölise palka, tavaliselt 5 senti tunnis. Säärased tsaari-režiimi meelde tuletavad trahvimised tekitasid tööliste hulgas õigustatult suurt pahameelt. ²

Kehra tehase töölised ei jätnud võitlust oma elu-tingimuste parandamise eest. 15. jaanuaril 1940.aastal toimus järjekordne tehasetöölise üldkoosolek, millest võttis osa üle 200 töölise. Hoolimata 28 kraadilisest kül-mast olid töölised kuni 18 km kauguselt tulnud kokku koos-olekule, mis oli üksmeelne ja sajalik. Otsustati nõuda ajatööliste meestale ja naistele tunnis 7 senti juurde, kusjuures oleks jäänud tunnipalga alammääraks meestel 39 ja naistel 29 senti. Tükitööliste ja kuupalgalistele nõuti palgale 15% juurde. ³

Nende nõudmiste läbiviimiseks otsustati alus-tada töötüli.

Veebruarikuu algul saavutati tehase administratsi-oni ja töölisnõukogu vahel palkade küsimuses kokkulepe, mille kohaselt palka tõsteti 3 senti võrra tunnis ja kuu-palgalistele 4 krooni võrra kuus. Tükitööliste palgad

¹ Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 1940, nr.4, l.100.
² "Tööliskoja Teataja", 1939.a. nr.12, lk.319.
³ "Tööliskoja Teataja", 1940.a. nr.1, lk.21.

jäid endisteks. Seega tööliskonna enamus ei saavutanud midagi. Kaks kolmandikku töölistest olid propsivälja töölised, kes töötasid tükitöö alusel.

Tehase administratsioon lähtus muidugi siin sellest, et püüdis väikese armuanniga rahustada kuupalgalisi ja lõhestada tööliste ühtsust. Kuupalgalised töötasid peamiselt tehases, tükitöölised propsiväljal.

Loomulik, et selline tulemus töölisi ei rahuldanud, ei saanudki rahuldada. Järgmisel tööliste üldkoosolekul 15.aprillil tõsteti üles uuesti nn. palgatüli alustamise küsimus. Vastava otsuse vastuvõtmiseks polnud aga seekord koos vajalist kvorumit. Ja enne kui jõuti selleni - tulid ajaloolised juunipäevad, mis tegid Eestimaal lõpu kurnajale võimule ja panid maksma töörahva enda peremaheõiguse.

Kehrasse üle kogu vabariigi kokkutulnud töölispere polnud sugugi vaikne ja rahumeelne, igal juhul oma olukorraga leppiv, nagu vahest seda tehase peremehed Tallinnas näha oleksid soovinud.

Kehra tööliskond püüdis jõudumööda, arvestades olukorda ja tingimusi, võidelda oma oluliste huvide eest, O. Pelter arvab, et töölisliikumise nõrkuse põhjuseks Kehras oli see, et seal polnud parteiorganisatsiooni.¹ Õigesti hinnates tolleaegset olukorda ja tehase vanust, ei jõutud Kehras, kui võrdlamsi noores tehases tollal organiseerida parteiorganisatsiooni. 1940. aasta revolutsioonis eel tegutses Eestis neli EKP kohalikku komiteed: Tallinnas, Narvas, Tartus ja Pärnus.² Teistes maakondades ja lin-

1 O. Peltser, lk.23.

2 "Eesti Kommunist" nr.4 1968.a. lk.17.

nades parteikomiteesid ei olnud. Parteiline juhtimine nendes maakondades oli tollal parteiorganisaatorite käes. ¹

Ei ole õige ka O. Peltseri väide, et "olemasolev tööliste ametiühing töölisvanematega läks vabriku juhtkonnaga fred-uniolistlikku teed." ² Esiteks - Kehra tehases ei olnudki ametiühingut. Teiseks - töölisvanemaist võisidki mõned (mitte mingil juhul kõik. Autori märkus) püüda olla heades vahakordades tehase administratsiooniga, kuid see ei saanud määravaks töölistkonna suhtumisele tehase administratsiooni ega töölistnõukogu tegevusele.

Kehra tehases töötas rida pahempoolset meelestatud töölisi nagu V. Püve, E. Sepp, J. Kikkas, L. Parktal jt. kes oma jõudu ja oskust mööda püüdsid oma vaateid ka teistele töölistele selgeks teha, kus vähegi võimalik mõjutada töölistnõukogu tegevust. Kus tol ajal puudu tuli teireetilisest teadmistest, seal aitas seda tasa teha klassiteadliku töölise tervelt vaist ja viha eksplutaatorite vastu. Nii oli V. Püve üks 1936. aasta Kiviõli suurstreigi juht ja seepärast kaevandusest vallandatud. E. Sepp vallandati 1938. a. kevadel Järvakandi tehases ametiühingu- ja töölistnõukogu organiseerimise pärast. ³ Kõigist nehest töölistest said pärast juunipööret partei- ja ametiühingu aktivistid ning aktiivsed nõukoguliku elu ehitajad.

Muide, kodanlus nii või teisiti ei usaldanud töölisi mingil juhul. Ei möödunud mitte ühtegi tööliste koos-

¹ "Eesti Kommunist", 1968, nr. 4, lk. 17.

² O. Peltser, lk. 26.

³ "Rahva sõna" nr. 32. 19. aug. 1938. a. lk. 7.

olekust, kuhu poleks "ilusat juttu" kõnelema saadetud ühte või teist härrassotsi või "tööliskoja" tegelast. Poliitilise politsei nuhkidest ei maksagi rääkida. Need istusid nii- kui nii igal tööliste koosolekul. Kuid sellest oli ikkagi vähe kodanluse rahuloluks. Kodanlus aga sisuliselt peale täägi midagi ei usaldanud. Ja selletõttu asutigi kohe tehase algpäevadest peale tehases kaitseliitu organiseerima, et ka töölisi relva jõul vaos hoida.

Kuna tehase oli, arvestades kodanliku vabariigi mastape, võrdlemisi suur, siis arvati, et ega seal vähemaga toime ei tule kui asutada sinna kohe kompanii, mis organiseeriti veel enne tehase käikulaskmist, 23.märtsil 1938. aastal. Kaitseliitu värvati esimeses järjekorras, õigemini läksid sinna ise, kõrgemapalgalised ametnikud ja meistrid, nagu Endel Jukk, Egon En~~o~~ch, Rudolf Vesikioja, Go^ettfreid Randal, Rihard Pikner, Tõnu Salumäe jt. kelledest kõigist eranditult hiljem said oma rahva reeturid, mõrvarid ja hitlerlike okupantide ustavad käsilased. Kogu kodanlik-natsionalistliku propaganda peale vaatamata suudeti 1939. aasta alguseks värvata kaitseliitu ligikaudu 83 inimest, mis tööliste üldarvust teeb välja ligikaudu 20%.

Kuidas üldpoliitiline olukord mõjutas kaitseliidu kodanlik - natsionalistlikku propagandat ja käitumisjoont võib märkida siin paari iseloomustava faktiga: Kaitseliidu paraadist Tallinnas 1938. aastal nn. "võidupühal" pidi Kehra tehase kompanii osa võtma 40 -ne mehega. Septembris

1938. aastal toimunud 3 -nda diviisi sügismanöövreist pidi Kehra kompanii osa võtma 12 -ne mehelise raskekuulipilduja rühmaga.

Aga juba jaanuaris 1940. aastal anti kaitseliidu ülematele korraldus: "Vabariigi 22. aastapäeva pühitsemise paraade, kui need nigelaks kujunevad mitte teha!"¹

Ja arukamad töölised mõistsid, et neid tahetakse oma klassivendade vastu kasutada ja otsustasid kaitseliidust jalga lasta.

Kaitseliidu Harju Maleva häälekandjast "Harjulane" nr.1. 1940. aasta 29. jaanuaril võime lugeda, et kaitseliidu Kehra kompaniist on äkki lahkunud 30 inimest!! Tehasest tööliste äraminekust polnud. Seega pole siin enam lähemad selgitust tarvis. Kaitseliidu ridadesse jäi järele täiesti töölistevaenulik element, või siis ka vähesel määral oma klassihuvidest mitte teadlikud töölised.

1940. aasta alguseks oli olukord järsult muutunud võrreldes 1938.aastaga. 28.septembril 1939.aastal kirjutati alla vastastikkuse abistamise paktile Nõukogude Liidu ja Eesti vahel. NSV Liit sai õiguse omada Eesti territooriumil rea sõja- ja meesväeüksused. Keerukas rahvasvaheline alus reaalse sõjaohu, valitsevate ringkondade avalik orienteerumine fasistlikule Saksamaale, suurenev reaktsioon sisepoliitikas - see kõik pani

1 "Harjulane" nr.1.jaan. 1940. lk.1

IV P e a t ü k k. Nõukogude võimu taaskehtasta
mine Anija vallas

21. juuni õhtul 1940.aastal moodustati Eestis uus, demokraatlik, fašismivastane rahvarinde valitsus. Pärast 21.juunit toimus Eestis hulgaliselt töötajate koosolekuid ja miitinguid, kus töörahvas tervitas uut valitsust ja kiitis heaks tema programmi.

Pärastalt välja tulnud Eestimaa Kommunistlik Partei juhtis nüüd legaalselt töörahvahulkade revolutsioonilist liikumist. Erilist tähelepanu pööras partei töötajate massorganisatsioonide nagu ametiühingute, Üleriikliku Maatöörahva Ühingu, noorsoo- ja naisteorganisatsioonide moodustamisele.

Nagu kõikjal Eestis tervitasid ka Kehra töölised palavalt uut rahvavalitsust. Niipea kui saabusid Kehra sõnumid Tallinna sündmustest korraldasid Kehra töölised suure rahvamiitingu, kus asutati kohe Kehra Keemiatöölise ametiühingu. Selle asutamine oli Kehra töölistel eriti südamepeal, kuna kodanliku valitsuse tagurlik sotsiaalpoliitika tõttu polnud võimalik ametiühingut ellu kutsuda. Ametiühingu juhatusse valiti J.Parts, E.Sepp ja B.Soonik. Nendest oli J.Parts tehase töölisvanem ja teised töölised. Ametiühingu juhatuse esimeheks valiti E.Sepp.

"Rahva Hääles" nr.21-s 13.juulil 1940. aastal ilmus pikem artikkel pealkirjaga "Kehra ägav surve all. Vabrikavalitsuse tagurlikud usaldusmehed töölise terroriseerijana. Tööliskond nõuab Kehra tehase riigistamist."

Artiklis kirjutati sellest, kuidas hiljuti ametiühingu poolt organiseeritud rahvamiitingul suletud isamaa- ja kaitseliidu tegelased püüdsid igati maha teha vastasutatud ametiühingut. Lärmajateks olid tuntud hirmu- ja õudusejutude levitajad elektrik Bermann, tööline Rinne, väljaspool vabrikut vürtspoodnik ja Kook. Kook nad olid endised aktiivsed kaitseliitlased. Nende teguviisi juhiti vabrikuvalitsuse ja eriti endise tehase kaitseliidu kompaniülema ja tehase majandusülema Sard- Petersoni poolt. Sellele tegelasele loodi otsitud koht direktor Hinto poolt. Sard- Petersoni jõhkra surve tõttu pidid paljud nõrga iseloomuga töölised kaitseliitu astuma, kartes muidu väravataha viskamist.

Ametiühingu juhatus tõstis üles rida pakilisi küsimusi, mis ootasid kiiret lahendamist. Esmajoones nõudis ametiühing tööliste majanduslikku, õigusliku ja kultuurilise olukorra perendamist ja tööliste poliitilise iseteadvuse tõstmist.

Kuna tehases oli aktsiaühing, kus 95% aktsiatest oli riigi valduses ja 5% aktsiaomanike käes, kes tegelike peremeestena valitsesid tehast, siis nõudis ametiühing aktsiaseltsi viivitamatud riigistamist.

Võttes arvesse tehase toodangu kasumi protsenti nõudis ametiühing tööliste palgaolude viimist inimväärsele tasemale, ühtlasi nõudes loo-de krooniliste kuupalgaliste kohtade likvideerimist.

Ametiühing asus täielikult toetama Rahva Liidu valimisprogrammi.

Ametiühing nõudis majandisülema tarbetu koha kaotamist ja hoovikümniku kui tööliste vastuvõtmatu isiku kiiret vallandamist.¹

Rõõmustavaid sündmusi oli palju neil päevil Eesti töörahva elus. 28. juuni 1940. aastal ilmunud ajalehed tõid ära teate, et Eestimaa Kommunistlik Partei registreerib oma liikmeid. Kodanlastel ja nende kannupoistel ajas see teade kananaha ihule. Töötajad tervitasid seda sõnumit suure rõõmuga.

Neljapäeval, 4. juulil 1940. aastal alustas legaalselt ilmumist Eestimaa Kommunistliku Partei häälekandja "Kommunist". 6. juulil tõid ajalehed ära sõnumi, et riigivolikogu valimised on määratud 14. ja 15. juulile.

Kiiresti kasvas Kehra tehase tööliste aktiivsus ja organiseeritus. 10. juulil korraldas Eesti Keemiatöölise Ametiühingu Kehra osakond Kehra riiginõisa pargis suure rahvakoosoleku, kus kõneles Eesti Töölisühingute Keskliidu esindaja O. Pärn rohkem kui 1000-nde pealisele rahvahulgale, selgitas poliitilist olukorda.²

12. juulil toimus Kehra sulfaattselluloosi tehase tööliste üldkoosolek, kuhu ilmus Kehra tehase töölistest tervikuna, väljaarvatud parajasti vahetuse töös olnud töölised, sest tehase töötas kolmes vahetuses. Koosolek kiitis üksmeelselt heaks varem ametiühingu komitee poolt vastuvõetud resolutsioonid tööliste olukorra parandamiseks nagu tehase täielik natsionaliseerimine, palgaolude parandamine jt.

1 "Kommunist" nr. 10. 13. juulil 1940. a.

2 "Rahva Hääl" nr. 26. 18. juulil 1940. a.

17. juulil oli Kehra riigimõisa pargis suur rahvamiiting. Koguneti tehase spordiplatsile, kust liiguti punasre lipude lehvites ja orkestri saatel Kehra riigimõisa parki, kus nõukogu esines riigivolikogu liige Jaanus.

Ta esitas koosolekul vastuvõtmiseks resolutsioonid, milles nõuti härrade vabariigi muutmist töötava rahva riigiks- Nõukogude Eestiks ja selle liitmist Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduga. Need resolutsioonid võeti kauakestvate kiiduavaldustega vastu. Hüüti kolmekordne elagu Nõukogude Eestile ja Punaarmeele. Koosolek lõppes võimsa Internatsionaaliga.¹

21. juulil 1940. Kuulutas uuesti rahvapoolt valitud riigivolikodu Eesti Nõukogude Vabariigiks. 6. augustil võeti Eesti NSV vastu NSV Liidu Ülemnõukogu poolt NSV Liidu täieõiguslikuks liikmeks. Neid ajaloolisi otsuseid tervitasid Kehra töötajad suure vaimustusega. Kui Eesti NSV Riigivolikogu delegatsioon Moskvast NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgult tagasi saabus, oli selle viimane peatus enne Tallinnat Kehras. Kehra töötajad tervitasid soojalt delegatsiooni ja tehase naistöölised andsid selle juhile dr. Varesele lilli.²

Iga päev tõi nüüd tööliste ellu palju rõõmustavat. Kuu aega pärast fasisitliku klikivõimu kukutamist Eestis, 23. juulil 1940.a. võttis Riigivolikogu vastu deklaratsiooni, milles pankade ja suurtööstuse *natsional*iseerimise kohta öeldi:.... vastu tulles neile rahva õiglastele nõudmistele ning selleks, et kaotada igaveseks söödikute, vabrikantide,

¹ "Rahva Hääl", nr. 26, 18. juulil 1940.

² "Rahva Hääl", nr. 54, 15. aug. 1940. Töötava rahva üle,

tehaste omanike ja pangahärrade võim töötava rahva üle, kuulutab Riigivolikogu välja kogu Eestimaa territooriumil pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimise." 1

Selle otsuse alusel oli ka Kehra tehas natsionaliseeritud. Järgnevalt tõsteti tööliste palku, kehtima hakkasid uused üüritariifid. Kui kodanliku Reziimi ajal tööline Kehras pidi maksma oma kuusissetulekust üürnike ahnete majaomanike rikaszamiseks 25-50% kuupalgast, siis nüüd maksti 300 rbl. kuupalga juures (tolleaegses rahakursis) ca 10 rbl. üüriks või 3,3% palgast. Suured majad natsionaliseeriti. Nii oli Kehra alevikus novembri alguseks 1940.a. 2358 m² natsionaliseeritud elamispinda, arvestatuna üürialuse elamispinna. 2

Tehases teravnes klassivõitlus. Endine tehase administratsioon, kaitseliitlastest meistrid ja härras-insenerid, kaotanud oma juhtpositsioonid püüdsid oma mõjuvõimu säilitada sabarakhude ja käsilaste kaudu. Häbematuses ja jultumuses neil puudu ei tulnud. Augusti kuus õnnestus endistel noorsotsidel ja parasititel kaitseliidu komandöridel Gottfried Randalil, Egon Enochil ja Richard Pikneril pääseda ametiühingu juhatusse. Endine kaitseliidu aktiivne spordipealik Egon Enoch hakkas isegi kommunistliku partei rakkest organiseerima, kuulutades ennast rakukese sekretäriks!?

Muidugi sellistest katsetest ei tulnud midagi välja. Kodanluse käsilased said tehase töölikollektiivilt

1 A. Veimer, Eesti NSV Sotsialistlik industrialiseerimise,
2 HARRA, f.66, n.1, s.-ü.3, l.1-48.

väärrika vastulöögi. Neile näitati kätte nende õige koht.

Septembri alguses alustas tehases tööd parteialges organisatsioon, mille esimeseks organisaatoriks sai tööline Mats Lipu. Kommunistliku noorte organisatsioonis olid esimesed liikmed Arv~~el~~ Kaljukivi, August Karu, Teodor Wink jt. aktiivsed töölisnoored.

Endised vabrikuvalitsuse tegelased püüdsid sokutada ratsionaliseeritud tehase direktoriks oma/meest - endist aktiivset kaitseliitlast ja härras-noorsotsi Richard Pikerit. EK(b)P Harjumaa Komitee vahelesegamise tõttu ei tulnud sellest midagi välja. 28. oktoobrist 1940.a. nimetati Eesti Metsa ja Tselluloosi natsionaliseeritud A/Ü¹ Kehra tehase direktoriks ENSV Kergetööstuse Rahvakomisari käskkirjaga tööline Erich Herman¹ Konkreetseks ja asjalikuks muutus nüüd ~~tehas~~ juhtimine.

Palju rõõmustavat oli maatööraha elus. "Rahva Hääles" nr.41. 2.augustil 1940. ilmus sõnum, milles märgiti, et maakondades töörahvavaenulikud "vallaisad" asendati uute tööraha tööliste esindajatega.

Anija Walla vallavanemaks määrati Kehra tehase tööline Juhan Parts ja abivallavanemateks keskmiktalupojad Peeter Tüvi ja Aleksander Metua. Sellega algas Kehra töölistel sidem~~e~~ tugevdamine töötava talurahvaga. Tehas hakkas andma kaadrit valdadesse. Ametiühingu aktivist Leonhard Parktal, töölisvanem Karl Männik ja tööline Joh.Kikkas läksid esimesena miilitsatööle.

1 "Kommunist" nr.120, 31.okt. 1940.

"Kommunistis" nr.39, 11.augustil 1940.a. ilmus sõnum: "Harjumaal algab maareformi teostamine," Selle läbiviimiseks moodustati maata- ja vähese maaga talupoegade maaga varustamine vallakomiteed. Anija vallas määrati vallakomitee esimeheks Kehra riigimõisa põllutööline Meinhard Ruusmaa, liikmeteks Soodla küla väikekõhapidaja- käsitööline Alfred Havam ja Alaverest põllutööline - külasepp Uno Loogväli.

Kohe pärast juunipööret organiseeriti vallas ülemaaline Maatöölise Ühingu Anija osakond, kes koondas oma ridadesse sulased, maatamehed ja kehvikud. Osakonna esimeheks valiti Kehra riigimõisa tööline Meinhard Ruusmaa.

Anija vallas oli enamus maatöörahvast väikemaapidajad, nagu juba eelpool nägime.

Nõukoguliku maareformi hädavajalikkus oli ilmne. Peagi ilmus ENSV Rahvakomissaride Nõukogude määrus "Maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamismäärus,"¹

Novembrikuu alguseks oli vabariigi ulatuses juba 44.359 maata- ja vähese maaga talupoega maaga varustatud. Harju maakonnas said kuni 2. novembri 1940.a. seisuga maad 2789 maatamehest 2177 ja 2481 juurdelõikesoovijast 2239 inimest.²

Laenu põllumajandusliku inventari ja loomade soetamiseks soovisid saada 750 põllumeest, kellele selleks riigi poolt anti krediit.³

1 "Kommunist" nr.92, 3.okt. 1940.a.
2 "Kommunist" nr.130, 12.nov. 1940.a.
3 "Kommunist" nr.135, 17.nov. 1940.a.

Kehra tehase töölised - aktivistid olid Anija vallas abiks maareformi läbiviimisel. Agitaatoritena viisid nad talupoegade hulgas Kehras, Anijal, Pikval ja Alaveres läbi rahvakoosolekutel vestlusi, kus selgitasid Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi poliitikat.

Rõõmu ja heameelega võtsid Hanija valla töötavad talupojad vastu maareformi tulemused. Nii vähendati Sootsa külas 16 kulakutalu, loodi juurde 10 uut kohta, Härmakosu külas vähendati 12 kulakutalu, anti juurdelõikeid 4- le väikemaapidajale ja loodi juurde 6 uut kohta. Partsaare külas vähendati 3 kulakutalu, loodi 4 uut kohta, Jõeäära külas vähendati 6 kulakutalu, loodi 3 uut kohta, Lilli külas vähendati 9 kulakutalu, loodi 5 uut kohta, Anija külas vähendati 12 kulakutalu, anti juurdelõikeid 5 väikekohapidajale ja loodi 8 uut kohta jne.

Novembrikuu alguses 1940.a. oli Anija vallas vähendatud 154 kulakutalu ja mõisaat, antud juurdelõikeid 55 kehvtalupojale ja loodud 67 uut kohta. ¹

Iga päevaga ilmnas ikka rohkem ja rohkem töörahva valitsuse hoolitsus tööinimeste eest. Töö rahvakomissari käskkirjaga 16.oktoobrist 1940.a., mis antud ENSV Rahvakomisaride Nõukogu ja Eestimaa Kommunistliku Partei 25.septembri 1940.a. otsuses toodud põhimõttele tõsteti põllutööliste rahapalkasid 45% võrra, alates 16.septembrist 1940.a. ²

kõvenes side maatööliste ja tööliste vahel.

1 Harju Rajooni Riiklik Arhiiv, f.66, n.1. s.-ü.2 l.1-13.

2 "Rahva Hääli" nr.114, 18.okt. 1940.a.

V P e a t ü k k. Sotsialistlik ülesehitustöö Anija
vallas 1940 - 1941 .a.

A. Kehra sulfaattselluloosi tehases.

Järgnev ajajärk Kehra sulfaattselluloosi tehase
tööliste elus oli nõukogude võimu kindlustamine, nõuko-
gulike elu pingsa ülesehituse perioodiks.

Parteiorganisatsiooni juhtimiseks hakkas tehase
ametühing organiseerima sotsialistlikku võitlust ja otsima
töid tööviljakuse tõstmiseks.

Selleks toimus meistrite ja tööjuhatajate nõu-
pidamine, kus arutati võimalusi tehase tööviljakuse üldi-
seks tõstmiseks. Leiti, et sthhaanovlikale töömeetoditele
üleminek on ~~kehtiv~~ teostatav abiaainete ja valmisproduktide
laadimisel ning toormaterjali ettevalmistamisel ning propa-
del koorimisel. Samuti otsustati organiseerida sotsialist-
lik võistlus soodaleelise valmistamisel, kus soodakeet-
mise ahjul töötava mehe hoolaks ning leidlikkus võib too-
dangu omahinda tugevasti alandada.

Teistes tehase osakondades, kus valmistamisprotsess
oli enam automatiseeritud ja töökäik olenes peamiselt masi-
nate õigest käsitlemisest ja tööliste tähelepanelikkusest -
korraldati võistlus tööliste hooluse ja töödistsipliinis.

Halastamatu võitlus kuulutati alkoholi tarvitamise
ja töölt puudumise vastu mittevabandatavail põhjustel.¹

1 "Kommunist" nr.81, 27.sept. 1940.

Asuti ka hoolt kandma tööliste poliitiliste- ja erialaliste teadmiste täiendamise eest. Iga teisi- ja neljapäeval hakkas ametiühing korraldama poliithariduslikke loenguid. Pärastpoole, kui ilmus trükist ÜK(b)P Lühikursus, asuti seda innukalt ühiselt õppima ja uurima. Otsustati panna käima tehnika õpiringid. ¹

Kuna Kehra asula tekkis ja arenes kodanluse võimusemise perioodil stiihiliselt, siis asuti ka Kehra asulat planeerima. Uus asula planeerimiskava nägi Kehra asulas ette mitmeidki muudatusi. Nii oli uues planeerimiskavas ettenähtud maaala tööliselamute jaoks töölisasula nimetuse all, maa-alad spordi- ja mänguväljakute jaoks, rida rohelisti maa-alasid ja üldkasutatavaid väljakuid. ²

Harju maavalitsuse koolimajade ehitusprojektide läbivaatamise komisjon vaatas läbi ja kiitis heaks Anija valla Kehra algkoolimaja saali-võimla ümberehitustöö plaani. Selle plaani järgi pidi tulema koolimaja juurde püstitav võimla selline, mida oleksid kasutanud nii õpilased, kui tehase kollektiiv pärast koolitöö lõppu. Peale võimla pidid asuma selles hoones ruumid võimlemisriistade jaoks, duži- ja riietusruumid. Esialgsete kalkulatsioonide järgi pidi terve selle suurejoonelise juurdeehituse püstitamine maksma minema Ca 110000 krooni. ³

1 "Kommunist" nr.81, 27.sept. 1940.a.
2 "Kommunist" nr.66, 7.sept. 1940.a.
3 "Kommunist" nr.66. 7.sept. 1940.a.

Kehra töölised ei unustanud langenud revolutsioonivõitlejaid. Septembrikuu keskpaigas tehase töölised ja Üleriikliku Maatööraha Ühingu Kehra osakonna liikmed seadsid korda Lahinguvälja peatuse juures asuva punaarmeeaste vennaskalmu. Lahinguvälja peatus asub Kehrast 4 km Aegviidu pooße raudtee ääres. Sinna vennaskalmu on maetud 26 punaarmeeast, kes langesid kodusõjas 1919.a. talvel, kuuludes enamikus Viljandi kommunistliku kütipolgu koosseisu.

Kalmu ümbrus puhastati võsast ja rajati kalmuküngas, mille keskel oli haljastest murumätastest viisnurk sirbi ja vasaraga. Kalmule istutati lilli. Varemaltki olid kohalikud elanikud viinud kalmule lilli ja pannud seal mälestuspäevadel küünlaid põlema. ¹

Kodanlik valitsus püstitas 1940.a. kevadel oma terroriaktide tähistamiseks sellele lahinguväljale kivist obeliski. Selle avamist tekitas aga juunipäevade tulek. Kehra töölised läksid ja raiusid sambalt kirjad maha.

Pühapäeval, 6.oktoobril 1940. aastal korraldasid Ülemaalise Maatööraha Ühingu Kehra osakond ja Kehra tehase töölised ühise rongikäigu Lahinguvälja vennaskalmistule, kus peeti leinamiiting. Ülemaalise Maatöölise Ühingu Kehra osakonna nimel asutas kalmule elavatest lilledest pärja osakonna esimees Ruusmaa, mille järel lauldi leinemarsši. Langenud kangelastele avaldasid oma aõnnevõttudes austust Anija töötavate talupoegade nimel Joh, Tõnismäe, Kehra tööliste nimel E. Sepp ja M. Lipu. ²

1 "Rahva Hääli", nr,98. 30.sept. 1940.a.

2 "Kommunist", nr,97, 8.okt. 1940.a.

Pidulikult ja rõõmsalt tähistati 1940-nda aasta Oktoobripühi Kehra sulfaattselluloositehases ja Anija valla külades. Tehas oli lippude, dekoratsioonide, loosungite ja rohelisega kaunistatud. Öösiti oli tehas illumineeritud. Niisamuti oli kogu Kehra asula piduehtes. 6. novembril toimusid välkmiitingud Anija, Kehra, Pikva ja Alavere koolimajades.

6. novembri õhtul oli Kehra pargis lõkkeõhtu miitinguga ja Alaveres rahvapidu, kus mängiti "Põrgupõhja uut Vanapaganat".

7. novembril toimus Kehras päeval kogu elanikkonna osavõtul ülddemonstratsioon-rongkäik Kehra vennaskalmule, kus peeti leinamiiting. Õhtul oli Kehras ettekandmisel näidend "Töölise tütar" ja Anijal "Bernhard Rieeve".

8. novembril olid Kehras lastele kinoetendused ja õhtul kommunistlike noorte koosviibimine ning tehase tööliste pidulik koosolek. 1 Sel koosolekul tehti kokkuvõtteid Oktoobrieelsest sotsialistlikust võistlusest. Võistlus algas 7. oktoobril ja kestis 4. novembrini. Tselluloositoodang tõusis oktoobrikuus võrreldes septembrikuu keskmise tasemega 1,7%. Elektrienergiakulu 1 tonni tselluloosi valmistamisel oli oktoobris 1,9% vähem kui septembris. Puupurustaja läbilaskevõime tõusis oktoobris 28% septembrikuu 22,8% vastu. Töölt puudumiste protsent oktoobris oli 2,8% septembrikuu 6,2% vastu. Hilinemiste, haiges-

1 "Rahva Hääl", nr.135, 14.nov. 1940.a.

ja tööõnnetuste protsent oli oktoobris väiksem kui septembris .¹

Need tulemused polnud eriti suured. Siinjuures peab aga arvestama, et Kehra tehas oli tollal oma alal vabariigis moodsamaid ja seal oli kõik juba enam-vähem viimase võimaluseni mehhaniseeritud.

Tehases kerkis seile rida lööktöölisi, keda heade töötulemuste eest premeeriti: Raideosakonnas masinajuht Peigel laskis oktoobris purustajast läbi tunni jooksul 48,8 m³ puitu septembrikuu 38,2 m³ vastu. Tõus oli 28 %. Treial V. Bauming tõstis oma tööviljakust katla leektorude valmistamisel 100 % võrra. Selgus, et Kehra parimad propsikoorijad olid naisseltsimehed Murumaa, Kents, ja Link. Tapeedi pakkimisel ületasid naisseltsimehed Kalda, Karune ja Leitsmaa septembrikuu töötulemuse 6,7 % võrra.

Mõistliku ratsionaliseerimisettepaneku tegi pottsepp Marttilas, et soodakeetmisahjudesse avasid raiutaks suruõhuhaamriga senise kondiauru kasutamise asemel. ²

Ka kultuuritöö võttis sügis-talvisel perioodil Kehra tööliste hulgas üha enam hoogu. Töötasid vene keele kursus, poliit- ja tehnikaring, millede tegevusest võtsid töölised arvukalt osa. Tehnikaringi

1 "Kommunist" nr, 126, 16. nov. 1940. a.

2 Samas.

juhtisid tehase insenerid. Poliitharidusõpperingi juhtie ametiühingukomitee esimees Vello Püve, kel kui ühel endisel 1936.a. Kiviõli suurstreigi juhil oli vajalikke poliitilisi teadmisi. Esmajoones asuti poliitringi õppima Nõukogu Liidu Konstitutsiooni ja ÜK(b)P ajalugu.

Tehase elus omandas üha suurema tähtsuse seinaleht, mida anti välja mitmes eksemplaris, nii et see oli väljas igas tehase osakonnas. Seinalehe toimetaja oli tööline E. Sepp.

Aktiivselt telliti tööliste hulgas nõukogude ajakirjandust. Nii näiteks oli novembrikuus tehases tellitud a ajakirja "Viisnurk" 50 eksemplari. Poliit- ja kultuurharitustöö hoogustamisele aitas kaasa tehase klubi ja punanurga avamine 14. novembril. Klubi mahutas ca loo inimest. 1

NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste väärrikaks tähistamiseks organiseeriti tehases uut sotsialistlikku võistlust. Võistluse ettevalmistuse käigus loodi igasse osakonda toimkonnad, kes tegi kindlaks, mis alal üks või teine osakond võistleb.

Töövõistluse põhilisteks näitajateks olid:

toodanguplaani ennetähtaegne täitmine, uute oskustööliste kaadri kasvatsmine, omahinna alandamine, tööle hilinemiste ja põhjuseta töölt puudumiste vältimine, puhtuse ja korra hoidmine.

Uudesse üritustesse hakati igal neljapäeval läbi viima tehase tehniliste jõudude koosolekuid, millest

1 "Kommunist", nr. 135, 17. nov. 1940.a.

ka asjast huvitatud töölised võisid osa võtta ning oma tööala kohta rarsionaliseerimise- ning töö parandamise ettepanekuid teha.

Kuna jalatsite ja tööriivade saamisega oli ras- kusi, siis asus ametiühingukomitee ja tehase administrat- sioon organiseerima kollektiivtelligimusi saabaste ja talla- nahale. Kergetööstuse rakvakomisariaadi juurde organisee- ritud rätsepa töökojast oli tehase töolistel võimalik tel- lida tööriivaid.

Ametiühingukomitee esitas kava korraldada kõigi uute tööliste töölepaigutamist nii et nad alates liht- samatest töödest väljas läheksid järk-järgult üle kõige keerulisemate masinate juhtimisele.¹

Nõukogude võimu hoolitsusest töötajate eest kõnelevad ka järgmised faktid: Kehra tehases töötas 20. juu- nil 1940.a. 365 töolist. 1941.aasta algul töötas seal aga 440 töolist, Seega oli arvuline tõus 20,5 %. Analoogiline oli olukord ka teistes Harju maakonna käitistes. Keskmise tööliste arv protsentuaalne tõus Harju maakon- nas tööstuslikus käitistes 1941.aasta alguseks oli 17 %. See näitas seda, et nõukogude võimu esimese poolaasta jooksul töötas andis maakonnas endise 5 inimese asemel 6 inimesele tööd.

Kuue kuu jooksul saavutati tööstuste töö produk- tiivsuse tõus 20 % võtra. Kui aga vaadelda töötasuile tõu- su mai kuust 1940.a. kuni detsember 1940.a., siis ilmneb,

1 "Kommunist" nr,150, 2.dets. 1940.a.

et on olemas väga suur vahe. Kehra tehases ulatus töötasufond mai kuul 1940.a. 54558 rublale, detsembrikuus aga maksti töötasudeks 238502 rubla. Seega töötasude kogusumma suurenes 4,37 korda, tööliste ja teenistujate arv 20,5 % võrra Arveatades reaalpalka maist detsembrini, siis on iga üksik-töötaja detsembris saanud keskmiselt 5,57 korda rohkem kui ta sai sama ajavahemikuleest mais.¹

1940.a. oli tselluloosi produktsioon 36208,3t - 34475,9 t. vastu 1939.a. See tegi välja toodangu tõusu 5,7 % Seda toodangu tõusu võib seletada sellega, et tehnoloogiliste režiimide koostamisel võeti arvesse üksikute osakondade koostöö tähtsuse suurendamisest, nagu märgitakse "Bumaznaja Promõzlenostij" artiklis Kehra kohta 8. jaanuaril 1941.a. nr.1.pg.3.²

1941.a. alguses tugevtati Anija valla TSN Täitevkomiteed. Täitevkomitee esimees Joh.Parts vallandati, kui endine kaitseliidu komandör, kes oli osanud nõukogude organisasse pageda. Täitevkomitee esimeheke valiti Julie Sakna, maatöölise ametiühinguliige, esimehe asetäitjaks valiti Voldemar Schmidt, Kehra tehase tööline, täitevkomitee sekretäriks sai Jaan Orav.³ Kes pärines postiljoni perekonnast.⁴

Tunduvalt paranes kaadri vahetamise tõttu valla täitevkomitee organisaatorlik töö ja kõvenes side tehase

1 ERPA, f.11, n.1, s.-ü.25, l.2, 5, 10.

2 EK(b)P Harju Maakonnakomitee, f.11, n.1, s.-ü.26, l.1,9.

3 Harju Rajooni Riiklik Arhiiv: f.1, n.1, s.-ü.4, l.22.

4 Jaan Orav mõrgati hitlerliku okupantide poolt 1941.a. Autori märkus.

töölise ja töötavate talupoegadega.

Elavnes parteiorganisatsiooni töö ja suurenes kommunistide autoriteet ja eesrindlik osa töölise seas. 1. jaanuari 1941. a. seisuga oli Kehra sulfaattselluloositehase parteialgorganisatsioonis 6 partei liiget ja 4 partei kandidaati.¹ 17. jaanuaril 1941. a. toimunud tehase parteialgorganisatsiooni koosolekul valiti parteialgorganisatsiooni sekretäriks senine parteiorganisator Mats Lipu. Sekretäri abiks valiti eesrindlik tööline partei liikmekandidaat A. Karule. Tema koos paarimehega tegi kahekesi ära töö mida varem sooritasid kolm töölise.²

Samuti hoogustas kommunistlike noorte algorganisatsiooni töö. Tähelepanu pöörati talveperioodil suusaspordile. Moodustati kaks suusameeskonda. Tehase administratsiooni andis ELKNÜ Kehra algorganisatsioonile 360 rbl. toetust 8 paari suusakomplekti ja 7 paari suusasaabaste ostmiseks.³

Nõukogulik tehase administratsioon hakkas tegelema ka uue, töölise hulgast pärineva tehnilise kaadri väljaõpetamisega. Seoses tehase tsiviilkaitse huvidega saadeti kommunistlik noor Artur Karu Osoaviootimise kursusele. Kommunistlik noor Arnold Vasar hakkas osakond-osaonnas järgi õppima kogu tehase tegevust ja tööprotsessi kulgemist, et ta võiks vajaduse korral olla võimeline iga osakonna meistrit saendamaks. Tehase nooremaks joonestajaks määrati tööline kommunistlik noor Arveld Kaljukivi.⁴

1 EKPA, F.11, n.1. s.-ü.22, l.7

2 "Kommunist" nr.19, 19.jaan. 1941.

3 ENSV ORKA, f.4013, nr.1 s.-ü.7. l.47. ja 48.

4 ENSV ORKA, f.4013, n.1. s.-ü.7. l.99. lcc, 114.

Pingelises sotsialistlikus võistluses täideti Kehra tehase 1941. aasta esimene kvartali tootmisplaan viis päeva enne tähtaega, s.o. 26.märtsiks.

Esrindlike tööliste tööentusiasmi kõrval ilmnes, et endised kodanlaste kannupoisid ja käsilased pole sugugi taltunud, vaid ootasid vaid parajat momenti hammaste näitamiseks. Levitati nõukogudevaenulikke kuulujutte ja püüti muulgi viisil tööliste ülesehitavaid tööd pidurdada. Jaanuari kuus lasti kellegi poolt tehase raide-masinasse raudkangi. Sarnane pealtnäha tühine hooletus (!) või lohakas oleks võinud omada järelalusena väga rasked tagajärjed: raidemasin/ sellest läks läbi kogu puit ja ohenes kogu tehase töö/ oleks võinud puruneda ning selle tagajärjel oleks seisnud kogu tehas pikemat aega, kuni oleks kestnud raidemasin remont või koguni muretsetud uus masin.¹

14.veebruaril 1941.a. tegi tehase tuletõrjesalga ülema kohusetäitja K. Veepere tehase direktorile ettekande, milles märkis, et ta leidis pesuosakonnast musta leelise seest tuletõrjevoolikud, mis seetõttu olid muutunud kasutamiskõlbmatuks. Tehasele tekitati sellega kahju ca 700-800 rubl. ulatuses. Ja sarnaseid kummeeritud voolikuid enam müügil polnud. See sündmus toimus meistrire R.Veskioja ja E.Eero vahetuses. Direktor tegi ettepaneku kahju süüdlastelt sisse nõuda. Insener V.Teder, kelle kompetentsi selle loo lahendamine kuulus, otsustas asja nii, et meistriteke J.Salule ja A.Ainsalule teha suuline noomitus" Kuigi nad

1 ENSV ORKA, f.4013, n.1. s.-ü.7. l.122.

otseselt polnud selle looga seotud/ ja voolik mahakanda ning nõue - hind süüdlastelt sisse nõuda - jätta tähelepanemata.¹

Nii Veskoja, kui ka Eero olid aktiivsed kaitseliidu jaokomandorid. Ainsalu oli aga tollal tehase ametiühingukomitee liige ja viimane Kehra tehase ametiühingukomitee esimees 1941.a.²

17.veebruari pesuosakonna tselluloosi pesija Alfred Kägu lasi pesuosakonna tselluloosi küüpi musta leelist, milline tekitas tugevat vahtu, tekitades produktiooni normaalselt käiku ja sellega tekitades tehasele suurt kahju. Uurimisandmed näitasid, et tegemist pesija Alfred Kägu hooletusega, kes küllaldaselt ei kontrollinud ventii-^slide seisukorda. Karistuseks sellise lohakuse eest paigutati Kägu pesija kohalt, mis kuulus 6. kategooria töötasu liiki, üle tselluloosi mahavõtjaks.s.o. 3. kategooria tööliseks.³

Veskiojast ja Eerost said hiljem aktiivsed hitlerliku okupantide käsilased.

Tehase töölised jätkasid kõige peale vaatamata nõukogulikku elu ülesehitamist. Tehase parteialgorganisatsioon ja ametiühingukomitee püüdsid poliitharidustööd ja rahva kunstist isetegevust suunata nii, et see sünniks maatööraha ja tehastöölise lähendamise tähe all. Plaanis oli liita kohaliku rahvamajaga ümber kõik tehases ja

1 ENSV ORKA, f.4013, n.1. s.-ü.7. l.122.

2 Langes 1941.a. hävituspataljonis tehase kaitseks.

3 ENSV ORKA f,4013, n.1. s.-ü.7. l.76.

wallas töötavad ringid ja kollektiivid.

Tehases töötasid konstitutsiooni ja partei ajaloo õppimiste ring, orkester, näitering ja rahvatantsugrupp. Tallinnas toimusid lavategelaste kursused. Sinna saadeti inimesi õppima. Tegevust alustas naisring, kelle plaanis oli liita töölis- ja töötavad talunaised ühiseks koostööks.¹

Kaks korda nädalas toimusid tehases tehmiinimumi kursused, millest võttis osa üle 60-ne töötaja.

Kehra tehase kommunistide A. Liiviku ja J. Kikase juhtimisel moodustati Alavere rahvamaja juurde ÜK(b)P Ajaloo Lühikursuse õppimise ring, millest võtsid osa kommunistid ja kommunistlikud noored - kokku ligi 15 inimest.

Anija asunduses juhatas partei ajaloo õpiringi tehasetöölise E. Sepp.

Pidevalt ja järjekindlalt abistasid tehase partei- ja komsomoliorganisatsiooni EK(b)P Harjumaa komitee töötajad, eesotsas parteikomitee esimene sekretär Karl Toming'aga,² keda praegugi vanad Kehra töölised suure austusega mäletavad.

Energiliselt võtsid tehase töölised aga Kehra kooperatiivi ringiorganiseerimisest. Kui endisel Kehra majandusühingul oli varem 228 liiget, siis 1941.a. märtsiks oli liikmeid 531. Kehra tehasest oli kooperatiivis enne kõigest 31 liiget, needki enamasti meistrid ja kõrgemapalgalised töölised, siis 1941.aasta märtsiks oli Kooperatiivis

1 "Kommunist" nr.78, 30.märtsil 1941.a.

2 Karl Toming revolutsiooniliige töölisliikumise tege-
lane. 1940-1941.a. EK(b)P Harjumaa Komitee esimene
sekretär. Mõrvati okupantide poolt 1941.aastal.

tehasest liikmeid 238. Tuli juurde 207 uut liiget.

Energiline agitaator Arnold Vasar värbas üksinda 65 liiget. Kooperatiivi juhatusse valiti 4 tehasetöölisi.¹

Suurenes hoolitsus töötavate emade eest.

Veebruarikuus avati tehastööliste lastele laste päevakodu, mis asue endises Kehra mõisa härrastemajas ja koosnes 5 ruumist ühe kõrvalruumidega. Päevakodu võttis vastu 47 last, vanusega 1,5 kuni 8 aastani. Ette oli aga nähtud ruumi kuni 60-näke lapsele. Asutamisel oli lastesõim.²

Tehases hakkasid töölised üha rohkem tegelema ratsionaliseerimisküsimuste, töö- parema organiseerimise ja leiutuselaste probleemidega. Püüti leida naturaalkvärnitsa aseainet tallõli ja tärpentiini segu sünteesimisega. Tärpentiin ja tallõli olid Kehra kõrvaltooted, mida tehas tootis aastas kokku ca 800 tonni.³ Majanduslikult oli sel leiutusel suur efektiivsus, kuna sellega võis naturaalkvärnitsat saendada aseainega. Leiutati ka veel templivärv kohalikest toorainest, mis oli kvaliteetselt võrdne välismaiste kvaliteetvärvidega.

Ratsionaliseeriti lubjaanalüüside tegemine. V

Varem suudeti päevas teha kuni 7 analüüsi, pärast ratsionaliseesimist aga kuni 40- 50 analüüsi päevas. Meetodi muutmiseiga tehti ka lubjakarbonsaadi analüüse 4-5 korda kergema vaevaga.⁴

-
- 1 "Kommunist" nr.83, 5.apr. 1941.a.
 - 2 "Rahva Hääli" nr.40, 17.veebr. 1941.a.
 - 3 "Eesti Mets" n.1. 1940.a. lk.26.
 - 4 "Kommunist" nr.83, 5.apr. 1941.a.

Üks tähtsamaid osakondi sulfaattselluloositehases on sooda osakond, mille tööst sõltub otseselt tselluloosi kvaliteet. Eriti paistsid silma ratsionaalsemate töövõtete leiutamisel ja kasutuselevõtmisel soodakeetmise ahjude remontimise 7- liikmeline pottseppade brigaad.

Soodakeetmisahju lahtiraiumisel tekkinud prahi äravedamiseks kulus varem 5 mehel 2 päeva tööd. Pottseppade ettepanekul raiuti ahju ette põrandasse auk ja 3 meest tegid endise töö ära ühe päevaga.

Soodaahjust väljaveolava sula soodarenni vahetas toimus varem järgmiselt: Ahi ~~lõ~~õeti maha (külmaks) ja siis alles võis rennis vahetustööga algust teha ning selleks kulus 5 - 6 tundi tööd, lisaks tuli veel ahju seisuaeg ja üles (kuumaks) kütmise kulu.

Uue viimistletud töömeetodiga tehti see töö 2 kunä 3 tunniga ja polnud enam tarvis ahju maha kulakat) - ja ülesküt- mist.

Soodaahjud asetsevad tehase kolmandal korrusel. Varem veeti remondiks kive sinna väikese käruga, 10 - 18 kivi korruga ja pooled kivid läksid selviisil pahatihti katki, sest kive laoti mitu korda ringi.

Pottseppade ettepanekul ja nõudel tehti uus kivi- veokäru, mille peale mahtus 60 - 60 kivi, Purunemise prot- sent oli siis palju väiksem ja töö kiirus mitu korda suu- rem.

Soodaahjuda vahesein tehti varem uutest žamott- kividest. Nendest kividest tehtud sein ei pidanud kuigi

kauda vastu. Uuel menetlusel tehti vahesein vanadest rasvakiidest, mis enne prahimäele viidi. Vaheseina vastupidavus suurenes mitmekordselt ja zamottkivide kulu jäi ära. Samuti jäid ära ahju seisakud, kuna varem pidi ahi vaheseinategemisel seisma, olgugi, et ahi teistepoolest oleks võinud töötada.

Poolpõlenud kivid töötasid pottsepad remontide vaheajal uuesti tarvitamiskõlvulisteks tükkideks ümber. Sel viisil säästeti palju materjali. Varem viidi poolpõlenud kivid prahimäele.

Enne töötas soodaosakonnas pottseppadena 10 tööliset ja üks meister. Pärast tööviiside ratsionaliseerimist töötas selles brigaadis 7 tööliset ja 1 meister. Eesrindlikke pottseppade brigaadi kuulusid Teppan, Illaste, Remmel, Noor, Tamme, Veerlo ja Kõõnverk.¹

Hoogsas sotsialistlikus võitluses täitis Kehra tehas 4 kuu tööplaani juba 23. aprilliks.

Lähenev kevad ja esimesed vabad maipühad Nõukogude Eestis tõid uut elavust tehasesse. 1. mail toodi esmakordselt demonstratsioon-rongkäigule Keemia- ja Paberitöölise Ametiühingu Kehra tehase osakonna uus lipp.

Tehase administratsioonil, parteialgorganisatsioonil ja ametiühingukomiteel olid teoksil mitmedki huvitavad plaanid töötajate vaba aja kultuurse veetmise organiseerimiseks. Jägala jõe kaldale, Kehra suvituslinnakese kõrvale taheti luua 2-hekterilisele maa-alale rahvapark ühes

1 "Kommunist" nr. 93, 18. aprill 1941. a.

tantsupõranda ja kõlakojaga. Sinna lähedale ujula ehitamiseks määras Harju maakonna Spordikomitee Kehra tehase spordi kollektiivile 1000 rbl. ja teise 1000 rbl. spordivõljaku ehitamiseks.

Tehasetöölise lastele ja kohalikele pioneeridele pidi saama suvalaagriks endine Puhkide suvila, mis asus Pikva asunduses Jägala jõe kaldal looduslikult kauni kohas. ¹

Kavas oli maikuus avada Kehras lastesõim, kuna laste päevakodu juba edukalt töötas. Et parandada tehase tööliste toitlustamist, saatis tehase ametiühingukomitee Põllutöö Rahvakomissariaadile avalduse, milles palus, et Kehra soovhoos liidetakse tehase valduses oleva Kaunisaare mõisaga. Nendest kokku oleks saanud tehasele elujõuline abimajand, mis oleks varustanud Kehra töölistkonda vajalike toiduainetega.

B. A n i j a v a l l a s

Aktiivselt ja kaasaelamisega võeti osa nõukoguliku elu ülesehitamisest ümberkaudsetes külades. Kehra tehase asetseb Anija valla territooriumil, kuid tehase parteiorganisatsioon- ja ametiühingu aktivistide mõju ulatus tunduvalt kaugemale - Raasiku ja Peningi valdadesse. Tehase kaadrite osakonna juhataja ja veebruarikuust peale tehase parteialgorganisatsiooni sekretär Karl Suuder oli Ravila vallast. Kommunist Joh. Kikkas läks tehasest miilitsaks Ravila valda, Kommunist Joh. Tõnismäe töötas pott-

1 "Kommunist" nr. 101, 27. apr. 1941. a.

sepana Anijal, kommunist kehvtalupoeg Harald Liivak oli Alaveres mees.¹

Paljud töölised tehases olid pärit ümberkaudsetest valdadest ja küladest, enamik töölisi oli aga korferis ümberkaudsetes taluperedes. Tehase töölised võtsid ümberkaudsetes valdades NSV Liidu Ülemnoukogu valimistest osa agitaatoritena, esinesid vestlustega töötava talurahva koosolekutel ja kokkutulemistel nii Raasikul, Peningil, Alaveres, Pikval Anijal ja Kõrvekülas.

Ka riiklikku metsavarumisplaani aitasid Kehra tehase töölised Anija valla töötavatel talupoegadel täita. Nii töötasid metsavarumisel 1.märtsil Anija metskonnas Kehra tehasest 6 meheline rühm ja 2. märtsil 1941. 44 meheline rühm eeaotsas tehase ametiühingukomitee ja selle esimehe Artur Ainsaluga.

Kui toimusid põllumajanduslikes ühinguis - piima- ja masina - ning kartuliühistus uute juhatuste valimine, aitasid töötavatel talupoegadel seda tööd läbi viia Kehra tehase töölised - aktivistid. Abi oli siin aga vajalik. Pikva- Alaveres oli piimaühistu, masinaühistu jne. juhatuste liige ja tooniandav äss endine Pikva mõisa valitseja kulak Reindorff- Raid, kes pidas talu sulastega, Anija piimaühistu esimees oli endine Anija kaitseliidu kompaniipealik, valgristi "kavalier" kulak J.Terasmaa, kes

¹ EKPA, f, 11 n.1. s.-ü.6. l.1
Harald Liivak oli 1941.a. kevade Lagedil Tallinna MTJ direktori asetäitja poliitlatal. Mõrvati fasiside poolt. Hävituspataljoni võideldes langesid K.Suuder ja J.Kikkas.

talu majandas omamaiste ja poolast sisseveetud sulastega.

Loomulik, et sellistelt tegelastelt ei saanud oodata nõukogulikku suhtumist töörahva üritusesse. Need tegelased asendati töötavate talupoegadega. Nii valiti Anija piimaühistu esimeheks keskmik talupidaja Rennit,¹ aktiivne nõukogude korra pooldaja.

Peab märkima, et nagu tehasetöölise hulgas - nii ka maatööraha hulgas toimus aktiivne osavõtt nõukogulikust üleshitustööst. Suure poliitilise aktiivsuse õhkkonnas viidi läbi esimesed valimised NSV Liidu Ülemnõukogusse 1941. aasta jaanuaris. Edukalt täideti riiklik metsa ülesõotamise ja varumise plaan.

Ja nii pole selles midagi imelikku, et Anija Valla Alavere asunduse talupoegade hulgas tekkis mõte kolhoosi asutamisest nimega "Punane Alavere". Moodustati midagi initsiatiivgrupi taolist, kuhu kuulusid Harald Liivik, Uno Loogväli, Jakob Aring, Otto Krünler, Anten Keis, August Kula ja Johannes Lass. Uue kolhoosi asutajad olid poliitiliselt arenenud ja teadlikud talumehed,² Nendest Jakob Aring³ kuulus neude hulka, kes 1917. aastal teinetasid Pikva mõisa ülevõtmist. Kohal käisid Harjumaa partei- ja täitevkomitee juhtivad töötajad ja tolleaegne põllumajanduse minister, et abistada kolhoosi organiseerimist. Ainult sõja puhkemine takistas kolhoosi moodustamise

kavatsuse teeksaamist.

1 Rennit ja ta abikaasa mõrvati 1943.a. hitlerlike okupantide poolt.

2 "Kommunist" nr.152, 4.dets. 1940.a.

3 Jakob Aring langes Kivileo lahingus. Otto Krünler mõrvati fasistlike okupantide poolt.

Edukalt viidi Anija vallas läbi 1941. aasta kevadkülv ja riigilaenu tellimine. Nõukogude maareformiga anti Anija vallas 55 kehvtalupojale juurdelõikeid ja loodi 94 uut kohta mis tegi välja talude üldarvest 19,8 %.

Hobuseid oli 1941.a. kevadel vallas 547 ja 4 traktorit. Uusmaasaajate ja kehvtalupoegade abistamiseks organiseeriti Kehra lähedusse natsionaliseeritud Andveei mõisa hobulaenutuspunkt, mille juhatajaks määrati Kehra tehase tööline August Tammik.¹ Harju maakonna täitevkomitee otsusega kustutati 63-el Anija kehvtalupojal maksuvõlg.

Võrreldes 1939.a. külvipinnaga, suurenes 1941.a. kevadel Anija vallas teravilja, kartuli, lina ja söödajuurvilja külvipind kokku 107,3 ha võrra või 3,4 % võrra, mis arvestades Anija valla külvipinnaga oli võrdlemist hea tulemus.²

Peale selle oli plaanis 1941.a. harida üles uudismaad 65 ha ja külvata heinaseemet 45 ha ulatuses. 1941.a. kevadel said Anija valla talupojad võrreldes 1939. aasta 2000 kvintalit lämmastikväetist- seega 400 kv fosfori, 423 kv kaali- ja 260 kv lämmastikväetist rohkem kui 1939.a.³

X X X

Hoogsa nõukoguliku ülesehitustöö meie maal katkestas juunis 1941. aastal fasisitliku Saksamaa reeturlik

-
- 1 Tammik mõrvati hitlerlike okupantide poolt
 - 2 Harju Rajooni Riiklik Arhiiv, 7.1, n.2. s.-ü.3. 1.26, 27, 40, 44, 45.
 - 3 Samas.

kallaletung Nõukogude maale. Nagu kõikjal Nõukogudemaal
haarasid ka Kehra tehase töölised ja Anija valla töötavad
talupojad relvad, et anda vihatud vaenlasele purustav vastu-
löök. Nad võitlesid ennast säästmata Harjumaa hävituspatal-
jonis, Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse ridades,
töötasid tagalas ja avaldasid okupantidele vastupanu oku-
peeritud Eestis. Nende küsimuste käsitlemine ei kuulu aga
enam käesoleva töö raamatusse.

K o k k u v ö t t e

Kehra sulfaattselluloosi tehase ehitamise, käiku-
laskmise ja tööliste võitluse käigus oma elulise huvide
eest aastail 1937 - 1940 ja nõukoguliku elu ülesehitamisel
1940 - 1941. aastal on palju tüüpilist ja üldistavat ka
Eesti territooriumi teistele tehastele vabrikutele ja
nende töölishulkade klassivõitlusele.

Ka Anija valla elus, ühes suuremas Harju maa-
konnas ja Põhja - Eestis, Anija valla töötavate talupoee-
gade elus ja nende võitluses maa ja enda inimõiguste eest
on palju ühist ja üldistavat teistele valdadele kodanlikus
Eestis. Kulakute laiutamine ja võimutsemise, uusmõisate
tekkimine, maakehvikute ja sulasrahva armatu eksplua-
teerimine - see oli kodanlikuaegne Anija vald.

Kehra sulfaattselluloositehas, olles suu-
rim ja ainsana sellesarnane tehas Eestis oli üle maa tun-
tud. Oli tuntud kui kapitalistliku korra ajal turistidele
näitav mustervabrik x ... et vaadake, mida mekka võime
võime !! %, oli ka veel kuulus selle poolest, et tolle-
aegne majandusminister, kodanliku korra suurhai Selter
vabrikute ehitamise ajal "pistis" ühe korstna raha tas-
kuse, ..%. Kehra vabrikute korsten oli siis 95 meetrit
kõrge. / .1

Sellise suurtehase, kus 95 % aktsiatest oli
riigi käes ja 5 % *aniamerik* taskus, ehitas eesti kodanlik

1 "Kommunist" nr.3, 4.jaan.1941.a.

ladvik peamiselt selleks, et luua omameestele rida kõrgepalgalisi, hästitasutavaid kohti. Kuid samavõrd õige oli ka see, et see tehas ehitati otseäält hitlerliku Saksamaa tellimusel, kes vajab sellist poolfabrik₂ati kui sulfaat-tselluloos- oma sõjamasina tarbeks.

Kuigi kodanlus võttis omapoolt tarvitusele vajalikud abinõud, et tehase tööst^lisi vaos hoida, kasvatada neis "riigitruudust" ja "kuulekust", ei annud see loodetud tulemusi. Juba tehase ehitamise esimestest päevadest peale asusid töölised võitlema oma eluliste huvide eest, kodanliku eksploateerimise vastu. Kuigi see võitlus oli suurelt osalt silmapaistmatu, tingitud kodanlik-fašistliku riigi olemusest aastail 1937-1940. ei tähendavad see mingil viisil seda, et poleks olnud klassivõitlust, või et töölised oleksid leppinud neile pealesurutud olukerraga.

Nõukogude korra taaskohendamise efa Eestimaal hakkas ka Kehra tehase tööliskond täis rinnaga hingama ja elama. Võrdlemisi lühikese ajaga suutis ta paljugi uut ehitada, alustada ja luua, mis väärrib äramärkimist. Kapitalistliku korra juures ähvardas alatasa tehase seismajäämine. /. muide, oluliselt mitte 1939- 1940.aastal sõjaolukorra tõttu. Autori märkus./ ja sellega seoses paratamatult tööliste ootamatu vallandamise oht, tööpuudus ja viletsus.

Tööraha võimu perioodil läks tselluloos NSV Liitu, võidi homse päeva eest hirmu tundmata töötada. Juba 1940. aasta 7. okteobriks suutis tehas tõsta sulfaaditoodangut 1,7 %. 1939.aastal toodeti tselluloosi 34475,8 tonni,

1940. aastal aga juba 36208,3 tonni.¹ Tehas oli tollal moodsamaid, juba viimase võimaluseni mehhaniseeritud, seepärast ei saadudki rohkem teota.

Tehases kerkis esile rida eesrindlasi, tehti mitmeid tulusaid ratsionaliseerimis- ja töö parema organiseerimise ettepanekuid tööliste poolt, mis leidsid ellurakendamist.

Kuna kodanlik ladvik Kehra tehast ehitades ei mõelnudki töölistele kortereid ehitada, väljaarvatud amet, nikele ja meistritele, siis asus töörahvasvalitsus seda viga kohe parandama. 1941. aasta algul asuti ehitama 4 maja, a 8 korterit kokku 32 korterit. Kehra vallavalitsus, mida juhtis tööline-kommunist Julie Sakna, asus ehitama koolimajale juurdeehitus- võimlat, mille kodanlik valitsus koolimaja ehitades oli "unustanud" teha Selleks inventaaris nõukogude riik 190000 rbl.

Tööliste tootmisalase aktiivsuse kasvu tehases näitas laialdane sotsialistlik võistlus, mida juhtis tehase partei-algorganisatsioon ja ametiühingukomitee. Tehases tegutsesid poliithariduse- ja tehnikaringid, millest töölised arvukalt osa võtsid.

Kõik muutus ka Anija vallas nõukogude võimu kehtestamisega. Viidi läbi nõukogude maareform, loodi ligi 100 uusmaasaaja majapidamist, mis asusid nõukogude riigi abil uut elu ehitama. Pidevalt tugevnes tehase töötajate

1 ENSV ORKA, f.4013, n.1, s.-ü.7. 1.73.

side töötavate talupoegadega ümberkaudsetes valdades ja külades.

Hoogsa nõukoguliku ülesehitustöö katkestas ajutiselt fašistliku Saksamaa reeturlik kallaletung Nõukogudemaal. Vihatud vaenlase purustamiseks tõusid üles kogu Nõukogudemaa ja nend~~e~~ hulgas Kehra tehase töölised ja Anija valla töötavad talupojad- kes andsid oma panuse hitlerlike röövvalutajate purustamiseks.

Р Е З Ю М Е

Рабочие Кехраского завода и крестьяне Аниясской волости в борьбе за установление Советской власти в 1940-1941г.

Цель и задачи настоящей работы заключается в том, чтобы показать как рабочие Кехраского сульфатно-целлюлозного завода и Аниясской волости боролись за ^{все} установление и укрепление Советской власти в 1940-1941г.

В истории этого периода Кехраского сульфатно-целлюлозного завода имеется много общего, типичного для других фабрик и заводов Эстонии и их трудовых коллективов.

Тоже самое было в жизни трудовых крестьян на волости Ания и других волостях и деревень.

В первом говорится о том, как велось строительство этого завода и какие махинации совершались вокруг этого. Такое крупное предприятие было построено эстонской буржуазией для того, чтобы создать целый ряд высокооплачиваемых должностей для своих "дельцов" в администрации и в акционерном обществе. Из всех акции завода 95% принадлежало государству и 5% своим "дельцам". Не исключено и мнение о том, что завод был построен по заказу гитлеровской Германии, которая нуждалась в таком полуфабрикате как сульфатцеллюлоза, для своей военной машины. Сульфатцеллюлоза является ~~не~~ходным материалом для взрывчатых веществ.

Являясь своеобразным предприятием в Эстонии, Кехраский завод был образцовым объектом для туристов, завод прославился между прочим тем, что во время строительства министр экономики Селтер прикарманил одну трубу (высота трубы 95 м.).

Буржуазия создала при заводе фашистскую вооруженную организацию "Кайтселиит" и предприняла целый ряд других мер, чтобы держать в повиновении рабочих завода и воспитывать в них преданность буржуазному государству. Но ^{еи} все не давало ожидаемых результатов. Уже в первые дни строительства завода рабочие включались в борьбу за свои жизненные права. Сама эта борьба в условиях буржуазно-фашистского строя не бросилась в глаза, ^{это не знали} ~~не излагает~~ ~~это~~, что не было классовой борьбы или что рабочие мирились с навязанной им обстановкой.

В последствии ^с говорится о восстановлении советского строя в Эстонии. После установления Советской власти стали рабочие Кехраского завода дышать полной грудью. была создана профсоюзная организация, которая в условиях буржуазного строя была запрещена. Руководить политическим воспитанием трудящихся и построением новой жизни стала первичная партийная организация, в которую объединились самые передовые рабочие завода. Классовым врагом стремящимся ~~препятствовать~~ строительству новой жизни, был дан достойный отпор.

Затем говорится о интенсивном советском строительстве на заводе во второй половине 1940 г. и в первой половине 1941 г. вплоть до Великой Отечественной войны.

Стоит отметить, что за сравнительно короткий срок коллектив рабочих завода сумел многое начать и построить. Уже к 7 октября 1940 года удалось заводу увеличить производство сульфата на 1,7%. Производство сульфата увеличилось с 34475,8 тонны в 1939 году до 36208,3 тонны в 1940 году. Завод в то время являлся самым модным механизированным до последней возможности, поэтому больше увеличить производство было невозможно.

Выдвинулись первые передовики производства, поступили первые рационализаторские предложения по улучшению организации труда, которые были осуществлены.

Буржуазное правительство даже не подумало о строительстве квартир для рабочих. Квартирами обеспечивались только чиновники и мастера. Правительство трудового народа приступило к исправлению допущенной ошибки.

В начале 1941 года приступили к строительству четырех восьмиквартирных домов. Кехраское волостное управление, во главе которого была теперь коммунистка Юлие САННА, начало строительство гимнастического зала при школе, что "позабыли" сделать буржуазные руководители. Для этой цели правительством выделено 190000 рублей.

Рост трудовой активности рабочих завода проявилась в широком социалистическом соревновании, которым руководили первичная партийная организация и комитет профсоюза завода. Работали кружки политпросветработ^{ниц}. Крепилась связь рабочих завода с трудовым крестьянством Аниясской волости и ближайших волостей и деревень.

Интенсивное советское строительство было прервано вероломным нападением гитлеровской Германии. На разгром ненавистного врага в рядах Советского народа пошли и рабочие Кехраского завода и Аниясской волости.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Lenin, V.I., Teosed, 6.kd., Tallinn, 1951.
2. Lenin, V.I., Teosed, 13.kd., Tallinn, 1953.
3. Lenin, V.I., Teosed, 31.kd., Tallinn, 1955.
4. Antons, R., Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn 1957.
5. Veimer, A. Eesti NSV Sotsialistliku industrialiseerimine Tallinn, 1958.
6. Pesti, M. Rahvuslik reetmine "rahvusluse" sildi all Tallinn, 1960.
7. Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis, (1920-1940) Tallinn, 1968.
8. Eesti NSV Ajalugu, Tallinn, 1957.
9. Eesti Entsüklopeedia, Tartu, 1932.
10. Eesti Rahva leksikon, Tartu, 1937.

KASUTATUD ALLIKMATERJALID

E K P A:

1. EK(b)P, f.1. Andmed maareformi tööde kohta Harjumaal.
2. EK(b)P, f.11. Andmed tööstuste kohta Harjumaal.
3. EK(b)P, f.11. Harju maakonna komitee andmed tööstusettevõtte kohta.
4. EK(b)P, f.11. Harjumaa parteiliikmetest

E N S V O R K A

1. ORKA, f.50, n.1. Tööinspektorite andmed töölisvanemate ja nende asetäitjate valimise kohta.
2. ORKA, f.969, n.1, 4. Majandusministeeriumi arhiiv.

3. ORKA, f.2112, n.1. Tallinna II jaoskonna tööinspekteri arhiiv.
4. ORKA, f.4013, n.1. Kehra tehase arhiiv.

T L A

1. F.884, n.3 Harju maavalitsuse arhiiv maareformi läbiviimise kihta.
2. F.889, n.8. Harju maavalitsuse kirjavahetus valdadega.

H R R A

1. F-1. Harju maakonna TSN TK arhiiv 1941.a.
2. F-4. Harju maakonna TSN TK arhiiv 1941.a.

P e r i o o d i k a

1. "Kommunist" 1940 ja 1941.
2. "Rahva Hääl" 1940 ja 1941.
3. "Eesti Kommunist" 1968.
4. "Agroneomia" 1937 - 1940.
5. "Eesti Statistika" 1937 - 1940.
6. "Eesti Mets" 1937 - 1940.
7. "Kaubandus-Töökoja Teataja" 1937 - 1940
8. "Tööliskeja Teataja" 1938 - 1940.
9. "Rahva Sõna" 1939.
10. "Päevaleht" 1938.
11. "Harjulane" 1938 - 1940.

L Ü H E N D I D

1. EKPA - Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv
2. ENSV ORKA - ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Üleshitamis~~ise~~ Keskariiv.
3. TLA - Tallinna Linna Arhiiv.
4. HRRRA - Harju Rajooni Riiklik arhiiv
5. O.Peltser - O.Peltser, "Kehra tehase ajaloost ja tänapäevast", Diplomitöö, Tallinn 1964.

S I S U K O R D

Sissejuhatus	1
I. peatükk. Agraarsuhted ja töötavate talupoegade olukord Anija vallas kodanluse diktuaari aastail.....	3
II. peatükk. Kehra sulfaattselluloosi tehase ehitamine	27
III. peatükk. Töölaliste olukord tehases ja klassivõitlus	44
IV. peatükk. Nõukogude võimu taaskehtestamine Anija vallas	65
V. peatükk. Sotsialistlik üleshitustöö Anija vallas 1940 - 1941.a.....	73
a. Kehra sulfaattselluloosi tehases.....	73
b. Anija vallas	88
Kokkuvõte	93
Venekeelne resümees	97
Kasutatud kirjandus, allikmaterjalid ja perioodika	101
Lühendid	103